

HIYANET-İ VATANIYE KANUNU MÜZAKERELERİ BAĞLAMINDA DENEYİM VE MESLEKİ EĞİTİMİN MİLLETVEKİLİ KONUŞMALARINI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE DAİR BİR İNCELEME

Bülent KARA*

Öz

Milli iradeden ilhamla milli egemenliği gerçekleştirmek üzere 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan BMM, işgalcilerin ve onlarla işbirliği içine giren İstanbul yönetiminin tepkisiyle karşılaşmıştır. Anadolu'nun birçok yerinde ortaya çıkan iç isyanların bastırılması, önce Temsil Heyeti'nin ve ardından BMM'nin en önemli uğraşlarından biri olmuştur. İsyancılar halkta tedirginlik yarattığı gibi mecliste de endişe yaratmış, ancak meclisi çare bulmaya yöneltmiştir.

İsyancıların bastırılmasında farklı çözüm yolları denenmiştir. Asiler bazen affedilmiş, bazen kanuni, bazen gayrikanunî idamlar gerçekleştirilmiştir. Mecliste aftan yana olanlar olduğu gibi suçlular hakkında en ağır cezanın uygulanmasını isteyenler de olmuştur. Bu farklı yaklaşımlarda milletvekillerinin aldığı eğitimin veya yaşadıkları olayların onlara kazandırdığı deneyimin rol oynadığı meclisteki konuşmalarından anlaşılmaktadır. Bu makalenin amacı Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun içeriği değildir. Amaç, kanun maddelerinin müzakerelerinde milletvekillerinin farklı mesleklerden ve sosyal sınıflardan gelmiş olmaları nedeniyle farklılık gösteren bakış açılarının görüşmelere yansımalarını tespit etmektir. Bununla birlikte milletvekillerinin konuşmalarında belirttikleri hususlar hakkında zaman zaman değerlendirmede de bulunulmuştur.

Çalışmada milletvekillerinin konuşması esas alındığı için başvurulacak kaynak zabıt ceridesi ve milletvekillerinin hal tercümelemleri ile sınırlı tutulmuştur. Milletvekillerinin hal tercümelemlerinden yararlanılmaktaki amaç, geçmişten getirdikleri mesleki ve sosyolojik birikimin konuşmaları üzerindeki etkisini temellendirebilmektir.

Anahtar Kelimeler

Hıyanet-i Vataniye Kanunu, Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi, Milletvekillerinin Deneyimi ve Mesleki Eğitimi, Hukukun Üstünlüğü

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kırşehir/Türkiye.
bulentkara_04@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-2839-9047
Makalenin Gönderilme Tarihi: 14.07.2018
Makalenin Kabul Tarihi: 11.09.2018
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25.10.2018
Makalenin Türü: Araştırma

A REVIEW FOR THE EFFECTS OF EXPERIENCE AND PROFESSIONAL EDUCATION ON THE SPEECHES OF PARLIAMENTARIES IN THE CONTEX OF THE LAW OF TREASON

Abstract

Turkish Grand National Assembly (TGNA), opened in Ankara on April 23, 1920 to achieve national sovereignty and inspired by the national wills, was met with the reaction of the invaders and the Istanbul government collaborating with them. Suppressing the rebellions in many places of Anatolia had become primarily the most important occupation of Representative Committee and then the TGNA. The rebellions created anxiety in the public and also caused concerns in the parliament but also directed it to find the remedy.

Various ways of solutions to suppress the rebellions were tried. In some cases the rebels were forgiven but sometimes they were executed unlawfully or lawfully. There were parliamentarians supporting amnesty as well as those who wanted to implement the most severe punishment. It is understood from their speeches in the parliament that their education or experiences gained by incidents played a role in these different approaches.

The content of the Law of Treason is not the subject of this paper. The purpose is to identify the reflection of the different approaches of the parliamentarians resulting from their different professional backgrounds and social classes on the debates of law article. The paper makes some assessments on the points mentioned in the speeches of parliamentarians, as well.

Since the study is based on the speeches of parliamentarians, the source is limited to the minutes and resumes of the parliamentarians. The purpose of utilizing the resumes of the parliamentarians is to be able to base the influence of their professional and sociological backgrounds on the speeches.

Keywords

Law of Treason, Mustafa Kemal Pasha, Turkish Grand National Assembly, Experiences and Professional Education of Parliamentarians, Rule of Law

GİRİŞ

Hıyanet-i Vataniye Kanunu, hakkında oldukça fazla yayın yapılan bir konudur. Bu çalışma, doğrudan doğruya kanunun içeriğini anlatmaya değil, kanunu çıkaranların hangi ruh hali içerisinde olduklarını belirlemeye yönelmiştir. Yaşanılan çevre, karşılaşılan olaylar, mesleki eğitim ve tecrübe bir araya geldiğinde “dünya görüşü” denilen bir değerler manzumesi ortaya çıkar. Hayata dair hemen her alanda etkisini hissettiren bu değerler manzumesi, kişilerin anlaşılmasında rol oynadığı gibi, olayların çözümlenmesinde de çoğu zaman anahtar görevi üstlenir. Kişilerin yetiştirilme biçimi, aldığı eğitim modeli, tercihi veya tercihsiz olarak içinde yaşadığı çevre gibi etkenler bazen çözülmesi gereken şifreler oluşturur. Bu düşünceden hareketle Türk İstiklâl Harbi’nin önemli bir konusu olan Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile ilgili olarak milletvekili konuşmalarının tahlili hedeflenmiştir. Her konuşmacının parmak bastığı noktanın kendince bir gerekçesi vardır. Bireysel gerekçeler çoğu zaman toplumsal ihtiyaçları belirlemede ve gidermede etkili olmaktadır. Bu makaleyle meclisin ilk günlerinde milletvekillerinin konuşmaları üzerinden Türk toplumunun o günlerdeki genel algısını, temsilcileri vasıtasıyla anlamaya yönelik ufak bir adım atılmıştır.

Zabıt ceridelerinde kaydedilmiş olan milletvekili konuşmaları değerlendirmeye tabi tutulurken, bütünsel yaklaşımın sağlanabilmesi adına vekillerin içinden çıkıp geldikleri çevre ve icra ettikleri meslekler sadece hal tercümelerinden istifade edilerek belirtilmeye çalışılmıştır.

25 Nisan 1920 tarihinde, meclis ikinci başkanı Celalettin Arif Bey’in¹ başkanlığında gerçekleşen üçüncü toplantının altıncı oturumunda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Milletvekili Mehmet Şükrü Bey’in² “*Hıyanet-i vataniyeye ceza tayini*”³ hakkındaki kanun teklifi BMM’nin gündemini uzunca süre işgal edecek bir görüşme evresini başlatmıştır.

Esasen hıyanet-i vataniye sözü, toplumda çokça telaffuz edilen, fakat hangi eylem ya da eylemleri kapsadığı dahi belli olmayan genel bir ifadedir. Müzakere başlarında verilen teklif ve yapılan görüşmeler neticesinde ise evrensel hukuk normlarına uygun bir hukuki düzenleme şeklini almıştır. Böyle bir konunun meclis gündemine gelmesinde o günün koşullarının rolü yadsınamaz. Zabıt ceridesinde bu kanun teklifi öncesinde yer bulan “*Beypa-*

¹ “Başımıza Gelenler” adlı kitabın yazarı Mehmet Arif Bey’in oğludur. Paris’te Hukuk ve Siyasal Bilgiler okulunda okumuştur. Son Osmanlı Medisi Mebusanı’nda meclis başkanlığı görevini üstlenmiştir. Bk. Fahri Çoker (Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu), *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem*, C. III, TBMM Vakfı Yay., No: 6, s. 388-390; Enver Konukçu, “Sine-i Millete İltica Eden Meclis-i Mebusan-ı Osmani Reisi Celalettin Arif’in Ankara Yolculuğu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı*, C.X, S.28, Mart 1994, ss. 76-87.

² İstanbul Hukuk Mektebinden mezun olmuş, savcılık, hâkimlik, avukatlık yapmış bir şahsiyettir. Koç soyadını almıştır. Bk. Çoker, *age.*, s. 572-573; Süha Ünsal, *İkzacı Mehmet Şükrü- Milli Mücadele’den Cumhuriyet’e*, Dipnot Yayınevi, 2007.

³ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (TBMM ZC.)*, C. I, TBMM Matbaası, 3. Basılış, Ankara 1959, s. 63.

zarı asilerinin inhiizama uğradıklarına dair *Kuvve-i Tedbiye Kumandanı Kaymakam Arif Bey'den gelen telgraf*"⁴ Milli Mücadele'nin ve BMM'nin içinde bulunduğu tehlikeli durumu görmek için yeterlidir. Kanun teklifi öncesinde ve sonrasında gelişen diğer olaylar da bu tehlikeli vaziyeti belgeler niteliktedir.⁵

Afyon Milletvekili Mehmet Şükrü Bey'in vermiş olduğu ve oturum başkanının "gayet mühim bir mesele hakkındadır" dediği kanun teklifi şöyledir:

"Meclis-i Millî Riyaset-i Celilesine

Büyük Millet Meclisinin maksad-ı teşekkülü malûm olduğundan istihdaf eylediği gaye-i muallâyı tekrara lüzum yoktur, ancak gaye-i matlubeye vusul için Büyük Millet Meclisinin ittihaz eyleyeceği mukarrerata bütün efrad-ı Osmaniyenin mutavaat eylemesi lâzımdır. Bu ecilden Meclis-i Millînin mukarreratı aleyhinde bulunanlar veya mutavaat eylemeyenler ancak hain-i vatan olabilirler ve bu gibilerin de hyanet-i vataniye ile ittiham edilmeleri lâzım gelir.

BİRİNCİ MADDE — Halifemiz ve Padişahımız Efendimiz Hazretleriyle memalik-i Osmaniye'yi yed-i ecanibden tahlis maksadına matuf bulunan Millet Meclisi mukarreratına itaat eylemeyenler ihanet-i vataniye ile ittiham olunurlar.

*İKİNCİ MADDE — Hyanet-i vataniye hakkındaki kanun-u mahsus bu gibiler hakkında tatbik olunur."*⁶

Kanun teklifinden de anlaşılacağı gibi BMM ulvi hedeflere yönelmiş ve bu yolda çetin zorluklarla karşılaşmıştır. Mehmet Şükrü Bey'in kanun teklifini verirken Anzavur ve Beypazarı isyanlarının mecliste yarattığı tedirginlik ve gerilimden etkilenmemiş olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Zaten isyanlarla ilgili görüşmelerin yapıldığı toplantılara bakıldığında diğer milletvekillerinin yaklaşımlarının da bu çıkarımı desteklediği gözlemlenmektedir.⁷

I. YASA TEKLİFİ MECLİSİN GÜNDEMİNE ALINIYOR

Mehmet Şükrü Bey'in, kanun teklifi okunduğunda, önce Layiha Encümenine havalesi düşünülmüş, ardından teklif sahibinin açıklama yapması istenmiştir. Mehmet Şükrü Bey, yaptığı konuşmada; memleketin her köşesinde fesatların olduğunu ifade ederek, tehlikeli durumun varlığını ortaya koymuştur. Deneyimli bir hukukçu olarak bu fesada bilerek veya bilmeyerek iştirak edenlerin varlığına dikkat çeken Mehmet Şükrü Bey, uygulanacak cezanın aynı olmaması gerektiği yönünde hukuki bir tespitte bulun-

⁴ TBMM ZC., s. 61-63.

⁵ Bülent Kara, "Beypazarı isyanına Maruziyetin Ankara Üzerindeki Etkisine Dair Psiko-Patolojik Bir İnceleme", *Asos Journal of Academic Social Science*, Yıl: 6, S.77, Elazığ 2018, s.292-314.

⁶ *age.*, s. 63.

⁷ Kara, *agm.*, s. 292-314.

muştur. Şükrü Bey, bütün modern devletlerde vatan hainlerine uygulanan cezanın idam olduğunu belirttikten sonra aynı uygulamanın icra edilmesini önermiş ve bunun için hâlihazırda yürürlükte olan özel hukuktan yararlanılarak idam cezasının verilebileceğini söylemiştir. Seferberlik döneminde idam cezalarının mahkemelerce verildiğini ve uygulandığını belirten Mehmet Şükrü Bey, cezanın hızlı bir şekilde uygulanmasının caydırıcı olacağı yönündeki tespitle, kanun teklifi vermedeki kararlılığını sürdürmüştür. Mehmet Şükrü Bey, isyan edenlere karşı hoşgörülü, izin verici veya normal hukuk kuralları içerisinde davranılacak olursa etkili bir sonucun alınmayacağına da bu konuşmasıyla meclise arz etmiştir. Şükrü Bey'in konuşmasının son kısmında söylediği; "...bir iş adliyyeye düştü mü senelerle çıkmaz, üzerinden senelerle zaman geçtikten sonra tabii verilecek cezanın tesiri kalmaz, cezadan maksat ise ibret-i müessiredir"⁸ sözü ise bir anlamda bilinen hakikatin, milletvekillerini ikna etme adına tekrardır. Mehmet Şükrü Bey'in asilerin veya fesat çıkarıcıların affedilmemesi yönündeki sözleri ise Düzce isyanı iştirakçilerinden olan fakat iyi davranışlarından dolayı affedilmesi gerektiği yönünde bazı görüşlerin ileri sürülmesine yol açan "*Sefer Bey*"⁹ konusuna bir eleştiri olduğu hissiyatı uyandırmaktadır. Mehmet Şükrü Bey'in konuşmasından hemen sonra okunan telgraf ise Yabanabad'a gelen Koç Bey'in halka hesap sorma girişimi ile ilgilidir.¹⁰ Çorum Milletvekili Mehmet Fuat Bey,¹¹ Koç Bey'in girişimini "*Hıyanet-i vataniye*" kapsamında değerlendirmiştir.¹² Sivil yöneticilikten gelen Fuat Bey'in bu sert çıkışından sonra Mustafa Kemal Paşa, gelen telgrafa verilen cevabı okumuştur. Cevabi telgrafta, bütün bu olayların İngilizlerin amacına hizmet ettiği, BMM'nin amacının halife ve milleti kurtarmak olduğu belirtilmiştir. Paşa, bununla ilgili şüphe duyan varsa, İngilizlere hizmet edenlere değil, Millet Meclisine müracaat etmeleri gerektiğinin halka bildirilmesini istemiştir. Yani, Mustafa Kemal Paşa, ilk önce bir bilgilendirme yapılmasını ve buna rağmen aynı eylemin devam etmesi halinde şiddetle meselenin halledileceğini, dolayısıyla dökülecek kandan fesadı çıkarıcıların ve onlara uyanların sorumlu olacağı uyarısının yapılmasını bildirmiştir.

Mecliste hıyanet-i vataniyeye ilişkin görüşmelerde yapılan konuşmaların oluşturduğu kanaat, asker ve sivil milletvekilleri arasında sivil kökenli

⁸ TBMM ZC., s. 63.

⁹ Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, C. II, Cumhuriyet, 1998, s. 32-34.

¹⁰ TBMM ZC., s.63; *Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, C.VI, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yay., No:1, Ankara 1974, s. 92,114.

¹¹ Askeri rüştiye ve mülkiye idadisi eğitimi aldıktan sonra mülkiye okuyan, kaymakamlık ve mülkiye müfettişlikleri görevleri üstlenen Mehmet Fuat Bey, Tek soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 266.

¹² TBMM ZC., s.63.

olanların çözüm adına daha sert ve ivedi davranış sergiledikleri yönünde ağır basmaktadır.

Mehmet Şükrü Bey, Anzavur isyanının yaratmış olduğu tedirgin havadan yararlanarak, bu olayın da tereddüde yer verilmemesi gerektiğini gösterdiğini, yeni bir yasanın çıkarılmasına ihtiyaç bulunmadığını, mevcut kanunları uygulama konusunda sadece yeni bir karar alınacağını, tereddüt edilmesi durumunda herkesin çok ağır bir sorumluluk altında kalacağını söylemiştir.¹³

Mehmet Şükrü Bey'den sonra kürsüye çıkan Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey,¹⁴ bir hukukçu olarak; dikkatli davranılması gerektiğini, çünkü bir kanun yapıldığını ve bu kanunun belki senelerce yürürlükte kalacağını söylemiştir. Eksik bir kelimenin dahi pek çok mağduriyetlere yol açabileceği, geçmişte firariler hakkında çıkarılan kanunda masumların haksızlığa, eşkıyanın ise affa uğradığı, her şeyden önce hangi harekette bulunmanın vatana ihanet kanunu dâhilinde olacağının tespit edilmesi gerektiği de Hami Bey'in vurguladığı hususlar arasında yer almıştır. Hakkı Hami Bey, bir taraftan hukuk metinlerinin teknik yönüne dikkat çekerken, diğer taraftan bu kanun teklifinin kısa olduğunu ve bunun detaylandırılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁵

Türk İstiklâl Harbi'nin önemli hukuki düzenlemesinden birisini oluşturacak olan Hıyanet-i Vataniye Kanun teklifi üzerinde daha ilk gündeme geldiği andan itibaren çok sayıda milletvekilinin konuşmak istediği, meclis tutanağında görülmektedir. İşte bu konuşmacılardan birisi olan Kastamonu Milletvekili Abdulkadir Kemali Bey,¹⁶ kanun teklifinin amacının anlaşılmadığını belirterek, bu kanunun meclisin meşruiyetini ve varlığını dışarıya ve içeriye hissettirmek amacıyla düzenlendiğini ve meclisin varlığını kabul ettirebilmesi için kendisine karşı çıkanları cezalandırmak zorunda olduğunu telaffuz etmiştir. Kemali Bey, bu kanunla meclisin meşruiyetinin yanında, yapacağı diğer düzenlemelerin de geçerliliğinin sağlanacağını, uymayanların cezalandırılacağını söylenmesi ile meşru bir tavır sergilendiğini ve meclisin buna hakkı olduğunu, teklifin Layiha Encümenine gönderilmesine lüzum olmadığını belirtmiştir.¹⁷ Abdulkadir Kemali Bey'in konuşması-

¹³ *age.*, s. 64.

¹⁴ Konya Hukuk Mektebinden mezun olmuş, avukatlık yapmış, Ulukan soyadını almıştır. Bk. Çoker, *age.*, s.262-263; Yalçın Toker, *Atatürk Muhalliflerinden Portreler*, Toker Yayıncılık, 2011.

¹⁵ *TBMM ZC.*, s.64.

¹⁶ Yüksek Ticaret ve İstanbul'da Hukuk eğitimi almış, savcılık, kaymakamlık görevlerinde bulunmuş, Öğütçü soyadını almıştır. Bk. Çoker, *age.*, s.615-617; Meral Demirel, *Tam Bir Muhallif Abdulkadir Kemali Bey*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006; Işık Öğütçü, *Orhan Kemal'in Babası Abdulkadir Kemali Bey'in Anıları*, Everest Yayınları, 2. Baskı, 2009.

¹⁷ *TBMM ZC.*, s.64,65.

nun ana teması, meclisin meşruiyetinin ceza yoluyla sağlanabileceği ve buna da karar verilmesi gerektiği yönünde olmuştur.

Kürsüye çıkan yeni hatip Bursa Milletvekili Muhittin Baha Bey,¹⁸ bir hukukçu olarak eleştiride bulunmuş, bir tezattan bahsetmiştir. Baha Bey, biraz önce meclisin isyan edenlerin tedibine karar verdiğini, bunların haksız harekette bulunduğu ifade edildiğini ve bunun da vatan hainliği olduğunun söylendiğini belirttikten sonra, zaten kabul edilen bir suçun tekrar tanımlanmaya çalışıldığına dikkat çekmiştir. Baha Bey, meclisin amacının vatanın müdafaası, saltanatın hukukunun korunması ve hilafetin korunmasına yönelik olduğunu ve bunun aksine bir karar vermenin imkânsız olduğuna değinmiş ve kanun teklifinin kabulünü istemiştir.¹⁹

Mecliste yapılan görüşmelerde zaman zaman kürsüye çıkmadan oturduğu yerden söz söyleyenler olmuştur. Meclis zabıt kâtiplerinin sözün sahibini tespit edemediği, fakat söylenen sözü zapta geçirdikleri bu konuşmalardan birinde “Bir mebus” diye zapta geçirilen; “*Hıyanette bulunanları ezmeli ve vaktiyle ne yapılacaksa yapılmalıdır.*” içerikli sözler ve “*Müzakere kâfidir sesleri*” kanun teklifinin kabulü yönünde mecliste oluşan güçlü iradeyi yansıtmaktadır.

Meclis kürsüsüne konuşmak üzere çıkan yeni sima, yine meclisin hukukçu milletvekillerinden birisi olan Mehmet Refik Şevket Bey²⁰ olmuştur. Şevket Bey, konuşmasında diğer mebusların kastettiği kanunun, harp ihaneti ve casusluk hakkında olduğunu, oysa bu kanunla meclisin aldığı kararlara uymayanların ve muhalefet edenlerin cezaya çarptırılmasının önerildiğini ve bu kanunun icra şeklinin tespiti için teklifin Layiha Encümenine havale edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

II. YENİ KANUNA İHTİYAÇ KONUSUNDA OLUŞAN BELİRSİZLİKLER

Hıyanet-i Vataniye Kanununun çıkarılması hedeflenirken görüşmelerin seyri daha çok bu kanun zaten var, yeni bir kanuna ne lüzum var tartışmasına dönüşmüştür. Bu tartışmaya katılanlardan biri de Malatya Mebusu Mustafa Feyzi Efendi'dir.²¹Feyzi Efendi konuşmasında; “*hükümet şeklini değiştirmek isteyenler ve halkı birbirine karşı kışkırtanlar geciktirilmeden idam edi-*

¹⁸ İstanbul Hukuk mektebini bitirmiş, hâkimlik, avukatlık ve edebiyat, mantık, felsefe öğretmenliği yapmış, Pars soyadını almıştır. Bk. Çoker, *age.*, s.225, 226; Celil Bozkurt, “Milli Mücadele Devrinde Muhittin Baha Pars”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.56, Bahar 2015, s.11-32.

¹⁹ *TBMM ZC.*, s. 65.

²⁰ Selanik Hukuk mektebini bitirmiş avukatlık yapmıştır. İnce soyadını almıştır. Bk. Çoker, *age.*, s. 837, 838.

²¹ Medrese eğitimi almış ve müderris olmuştur. Zabıt Ceridesinde adı “Feyzi”, Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem adlı eserde “Fevzi” olarak kayıtlıdır. Bilgili soyadını almıştır. Bk. Çoker, *age.*, s. 733.

lir" şeklinde bir hükmün varlığına dikkat çekmiş ve meclise düşen görevin bu kanunu tatbik etmek olduğunu söylemiştir.²²

Refik Şevket Bey'in yukarıda içeriği verilen konuşmasına kanun teklifini vermiş olan Mehmet Şükrü Bey adeta kendisini savunma pozisyonu olarak cevap vermeye çalışmıştır. Mehmet Şükrü Bey, eski kanunun isminin hıyanet-i harbiye ve casusluk olduğunu kabul ettiğini belirttikten sonra kendisinin de bu kanunu divanı harplerde bizzat görev yapmış birisi olarak icra ettiğini ve eski kanunda suçun çeşitli derecelendirmelerle ifade edildiğini izah etmiştir. Vatanın müdafaasında da aynı hıyanetin yapılabileceğini, burada da bilerek yapanla bilmeyerek yapanın cezasının farklı olduğunu vurgulamıştır. Mehmet Şükrü Bey, yapılan hainliklerin casuslukla sınırlı kalmadığını, İngilizlerden para alarak zararlı yayınlar yapanların da harp suçu işlediklerini ve içinde bulunulan anın önemli olduğunu, çünkü hâlihazırda verilen vatan mücadelesinin bir harp, bir askerî harekât olduğunu telaffuz etmiştir. Şükrü Bey, suçun ve cezanın tam olarak tanımlanmasını isterken aynı zamanda bir hukukçu olarak taşıması gereken vasfı ortaya koymuştur. Şükrü Bey'in bu konuşması sonrasında teklif, Layiha Encümine gönderilirken, oturum da bir gün sonraya ertelenmiştir.²³

III. BİRİNCİ MADDE REİS PAŞA BAŞKANLIĞINDA GÖRÜŞÜLÜYOR

BMM'nin 26 Nisan 1920 tarihinde ve saat 16.15'te başlayan ikinci oturumunun ancak son kısmı tekrar Hıyanet-i Vataniye Kanun teklifi görüşmelerine ayrılabilmiştir. Meclis Birinci Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında yapılan bu görüşmede Reis Paşa, Mehmet Şükrü Bey'in kanun teklifinin hatırlanması adına okunması iznini almak için meclisin oyuna sunmuş ve bu kabul görmüştür. Kürsüye çıkan Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemali Bey, bu konunun dünkü toplantıda ele alındıktan sonra kendilerince encümende derin bir incelemeye tabi tutulduğunu ve bir kanaate varıldığını belirtmiştir. Encümenin belirlediğine göre kanun maddesinin yeni ifade biçimi: "*Makam-ı muallâ-yı hilâfeti ve memalik-i mahrusa-i şahaneyi yed-i ecarıpten tahlise ve taarruzatın defî maksadına mâtuflar olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen ve fiilen muhalefet veya ifsadatta bulunan kesian hain-i vatan addolunur. Ahkâm-ı kanuniye dairesinde muhakemeleri bilicra tecziye olunurlar.*"²⁴ şeklini almıştır.

²² TBMM ZC., s. 65.

²³ age., s. 65-66.

²⁴ age., s. 79.

Hakkı Hami Bey, yaptığı konuşmasıyla adeta tüm zamanlara hitap etmiş bir hukukçu mebustur. Uygulamadaki Ceza Kanunlarının ve Ceza Muhakemeleri usulünün Osmanlı milletinin ruhundan, ihtiyacından doğmadığını, bunların tetkik edilmesi durumunda kaynağın Fransa ya da başka bir ülke olduğunun kolayca tespit edileceğini, Osmanlı toplumsal ihtiyaçlarından doğmayan bu usulün şimdi olağanüstü ihtiyaçtan doğan Milli Meclisin beklentilerini karşılayamayacağını, homurdanmalara rağmen dile getirmiştir. Hakkı Hami Bey, kanunların herkesin anlayabileceği bir açıklıkla yazılması gerektiğini, oysa bırakın köylüyü, çoğu zaman hâkimlerin dahi kanunları hakkıyla anlamadığını ve uygulamada zorluklarla karşılaştıklarını belirttikten sonra her şey açık yazılmalı ve buna uymayan idam edilmelidir sözüyle kürsüyü terk etmiştir.²⁵

İzmit Mebusu Sırrı Bey²⁶, yaptığı konuşmayla Hakkı Hami Bey'in sözlerinin bir kısmını tasvip ederken, aynı zamanda; "...Meclis-i Âliyi hiç hatırı hayale getirmeyerek tanzim edilen caza kanunu ne suretle meclisin icraatını tatmin eder?..." sorusunu yönelterek farklı düşünenleri ikna edeceğini söyler. Sırrı Bey'in konuşması daha çok önceki konuşmacının niyetini okuma şeklinde gerçekleşmiş ve itirazlarla karşılaşmıştır.²⁷

Muhittin Baha Bey, bir hukukçu ve bir öğretmen olarak oldukça açık bir ifadeyle mevcut vaziyet hakkında ya meşruiyet ya da değiliz denilebileceğini, fakat meşru bulunduğu fikrinin kabul edildiğini belirttikten sonra İstanbul'un önce kendisini meşru kabul ettiğini ama şimdi onların gayri meşru duruma düştüğünü söylemiştir. O halde meşru olan bu hareketin karşısında kim bulunuyorsa vatan hainidir diyen Muhittin Baha Bey, Ferit Paşa aleyhinde olanların vatan haini olamayacağını dile getirerek konuşmasını tamamlamıştır.

Abdulkadir Kemali Bey, yaptığı konuşmada eğer kendimizi bir ihtilâl içerisinde görüyor ve tedhiş yapmak istiyorsak bu ceza kanunu yeterli gelmez, yok eğer böyle görmüyorsak görüşmenin yeterli olduğunu belirtmiştir.

Sivas Milletvekili Mustafa Taki Efendi²⁸ise mevcut kanunların tatbik edilmesi halinde görüşmelerin yeterli olacağını ve kelimeler üzerinde biraz değişiklikler yapılmasını istemiştir. Taki Efendi'ye hitaben Abdulkadir Kemali Bey, kanun maddesinin iyi yazılmış olduğunu söyleyince, Mustafa

²⁵ age., s.79-80.

²⁶ Hüseyin Sırrı Bey mülkiyede okumuş ve kaymakamlık görevlerinde bulunmuştur. Bellioğlu soyadını almıştır. Bk., Çoker, age., s. 539-540.

²⁷ TBMM ZC., s.80.

²⁸ Rüşiye mezunudur. Hâkim yardımcılığı, Adliye kâtip memurluğu, başkâtiplik ve Arapça öğretmenliği yapmıştır. Ailesi Doğruyol soyadını almıştır. Nüfus kayıtlarında "Taki"ismi yoktur. Bk. Çoker, age., s. 889-890; Fatih Çınar, *Mustafa Taki Efendi*, Nasihat Yayınları, 1. Baskı, Malatya 2013.

Taki Efendi; “Ama bu maddeleri bizim hasım mevkiinde bulunanlarımız da bizim hakkımızda tatbik ederlermiş. Bir mani yoktur.” cevabıyla gülüşmelere ve alkışlamalara neden olmuştur.²⁹ Mustafa Taki, hukuk eğitimi almamış bir şahsiyet olarak güç kimdeyse uygulamayı da o yapar, yaklaşımıyla meclisin çıkardığı yasayla meclis üyelerinin de İstanbul tarafından yargılanabileceği ihtimali üzerinde durmuştur.

Mustafa Kemal Paşa Oturumu Yönetmeye Devam Ediyor

Büyük Millet Meclisi'nin 26.04.1920 tarihli dördüncü toplantısının üçüncü oturumu Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında gerçekleşmiş ve ilk konuşmayı Hıyanet-i Vatanîye Kanun teklifini veren Mehmet Şükrü Bey yapmıştır. Şükrü Bey, konuşmasında, vermiş olduğu kanun teklifinin meclisin geneli tarafından kabul edildiğini fakat uygulamanın nasıl yapılacağı konusunda ihtilafa düşüldüğünü, bunun da meclisin kendisini yasa yapma konusunda yetkili görmemesinden kaynaklandığını, oysa her milletin kendi kaderini belirleme hakkına sahip olduğunu söylemiştir. Şükrü Bey, mevcut kanunların sürdürülmesi ve düzenlenmesi yetkisinin mecliste olduğunu, gerekirse kanun yapma yetkisini de kullanabileceğini söyleyerek meclisin yetkisini vurgulamıştır. Şükrü Bey'e göre meclis bu durumunu kabullendikten sonra hiçbir sorun kalmayacaktır. Şükrü Bey, konuşmasının son kısmında mevcut tartışmaları bitirme niyetini ortaya koymuş ve kanun teklifinin içeriğinde bir değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklikle Şükrü Bey, hıyanet-i vatanîyenin tanımını ilk teklifteki şekliyle tekrarlamış fakat Hıyanet-i Harbiyede cezanın noksanlığı gerekçesini ileri sürerek, kanunun son kısmındaki “*cezası idamdır*” ibaresini telaffuz etmemiştir.³⁰Şükrü Bey'in; “*Bu suretle Meclis-i Âliniz kanunumuzdaki bu boşluğu da imlâ (doldurma) etmiş olur*” sözleri ise kısa bir süre sonra yeni bir sürecin başlamasına yol açmıştır ki, bu da İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'dur.

IV. EVRENSEL HUKUK DEĞERLERİ

Mecliste önemli bir kanun görüşülmekte ve özellikle hukukçu milletvekilleri de olması gerekeni yaparak konu hakkında düşüncelerini özgürce dile getirmeye devam etmektedirler. Meclisin oldukça aktif hukukçu mebuslarından birisi olan Refik Şevket Bey, bu meyanda yine söz alarak kürsüye çıkmıştır. Şevket Bey, konuşmasını üç noktada toplamıştır. Şevket Bey, ilk olarak Ceza Kanununda hıyanet-i vatanîye diye bir suçun olmadığını, suç varsa muhakkak surette cezanın olması gerektiğini, yok Ceza Kanununda ceza varsa o durumda da bir cürmün bulunması gerektiğini belirt-

²⁹ TBMM ZC., s.80.

³⁰ age., s. 81.

miştir. Hıyanet-i vataniye cürmünün ihdas edilmesi gerektiğini söyleyen Refik Bey, sonra da bunun için bir ceza ihdasını önermiştir. Şevket Bey, kanunların anlaşılmasızlığından ve karışıklığından herkesin şikâyetçi olduğunu söyleyerek bu kanunlara bir yenisini eklemek üzere oldukları uyarısını yapmıştır. Yasada tanımlanmayan bir eylemin suç olarak kabul edilemeyeceğini ve bu durumda hiçbir hâkimden ceza vermesinin beklenemeyeceğini söyleyen Şevket Bey, aynı zamanda hukukun üstünlüğüne ve bağımsızlığına da dikkat çekmiş oluyordu. Normal zamanlarda mahkemelerin celp kâğıdıyla çok zaman kaybettiğini, bazen insanı dava açtığına pişman eden süreçlerin yaşandığını söylemek suretiyle bir başka hakikati zikreden Şevket Bey, içinde bulunulan olağanüstü şartlardan dolayı kaybedilecek vakit olmadığını, dolayısıyla bu kanunun eski sistemle yürütülmesini kabul etmediğini bildirmiştir. Şevket Bey, mevcut gelişmelere göre durum değerlendirmesi yaptığında meclisin çıkardığı kanunların yine meclis eliyle hükümsüz hale getirildiği kanaatine varmıştır. Şevket Bey'in son sözleri ise yeni bir suç oluşturuyorsak yeni bir ceza ihdas edelim ve yeni bir yargılama usulü, yeni bir mahkeme ihdas ederek suçluyu mümkün mertebe suç mahallinde cezalandıralım şeklinde olmuş ve diğer milletvekilleri bunun yazılı olarak bildirmesini kendisinden talep etmişlerdir.³¹

V. MADDİ YETERSİZLİĞE DAİR BİR KAYIT

Müfit Efendi,³² konuşmasında böylesine önemli bir kanunun aceleyle getirilmemesini, teklifin basılıp milletvekillerine dağıtılmasını istemiş ve bu kabul görmüştür.³³

Mustafa Kemal Paşa, Müfit Efendi'nin kanun metninin yazılıp dağıtılması teklifini oylamaya sunmuştur. Paşa, bu konuda farklı bir düşüncededir ve bu yüzden kanun teklifinin “*tab ve tevziine*” karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışın gerekçesi ise İstiklâl Harbi'nin nasıl bir yokluk içerisinde verildiğinin güzel örneklerindedir. Reis Paşa; “*Matbaamızın vesaiti, hatta kâğıdımız da pek noksandır ve pek azdır, işi bu şekle dökmeyelim.*”³⁴sözleriyle bu yokluğu tarihin hafızasına kaydetmiştir.

³¹ age., s. 82.

³² Ahmet Müfit Efendi Kırşehir Milletvekili olup, medrese ve hukuk eğitimi almıştır. Cami müderrisliği, müftülük, savcılık ve ceza reisiği, avukatlık yapmıştır. İlk Türkçe hutbeyi Fatih Camiinde okumuştur. Kuruluşlu soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 649-650; Yaşar Özüçetin, “Giriş”, (Haz), *Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelede Kırşehir*, Kırşehir Valiliği Kültür Hizmetidir, Yayın No: 33, Kırşehir 2009, s.1-15; Yaşar Özüçetin, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Dönem Kırşehir Mebusları (1)”, (Haz), *Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelede Kırşehir*, Kırşehir Valiliği Kültür Hizmetidir, Yayın No: 33, Kırşehir 2009, s.109-128; Yaşar Özüçetin ve H. Mehmet Dağıstan, “Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun Müzakereleri ve Kabulü”, *Tarihin Peşinde Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi The Pursuit Of History International Periodical For History And Social Research*, 3/5, 2011, s. 252- 281.

³³ TBMM ZC., s. 82.

³⁴ age., s. 83.

VI. KANUNU KABUL ETTİRME KARARLILIĞI

Kanun teklifini veren Mehmet Şükrü Bey, adeta kanunu çıkarabilmenin mücadelesi içindedir. Ya yeni fikirler üretmekte ya eleştiriler yapmakta ya da önceki konuşmacıların fikrine katıldığını beyan etmektedir. Mehmet Şükrü Bey, konuşmasında Refik Şevket Bey'in düşüncelerine tamamen katıldığını beyan ederek birinci maddenin kabul edilmesini ve vatana ihanet edenlere uygulanan cezanın her yerde idam olduğunun bilindiğini, mesele- nin halli için ilk önce ilk kısmın kabul edilmesini, ardından tatbikinin nasıl yapılacağı konusunda yeni tekliflerin yapılabileceğini söylemiştir. Zamanın aciliyetine değinen Mehmet Şükrü Bey, aynı zamanda vatana ihanet edenle- rin cezalandırılmaması durumunda merhametten memleket için maraz doğacağını ve bunun örneklerle sabit olduğunu söylemiştir.

VII. MECLİS YORGUNLUĞU KABUL ETMİYOR

BMM öylesine önemli bir konu üzerinde çalışmaktadır ki, kürsü hiç boş kalmamakta fakat bir neticeye de varılamamaktadır. Ancak yorulan ve otu- rumun bir gün sonraya ertelenmesini isteyen milletvekilleri vardır. Reis Paşa, devamdan yanadır ve oylama neticesinde de devam kararı çıkmıştır. Bu oylama sonrasında kürsüye çıkan Hamdullah Suphi Bey,³⁵ meclisteki bu yorgunluk havasını giderecek bir konuşma gerçekleştirmiştir. Meclisin en iyi konuşmacılarından birisi olan Hamdullah Suphi Bey, Osmanlı Devle- ti'nin bir cihan devleti konumunu yitirerek küçücük bir alana sıkıştığını, o alanın da dört bir yandan işgal edildiğini belirtmiştir. Düşmanın bir saniye dinlenmeden yaptığı bu işgaller karşısında meclisin dinlenmesinin doğru olmadığı da Hamdullah Suphi'nin söylediği sözlerindedir. Suphi Bey, cepheye gönderilen kuvvetlerin içerideki ayaklanmaları bastırmak için geri çekildiğini, içerideki hainlerin, vatan evlatlarını katlettiğini, esir ettiğini, bütün bunlar olurken meclisin de çalışarak kanunlar yapması ve bunu uy- gulaması gerektiğini belirterek, meclisin yoğunluğunu bu kanunları çıkar- maya vermesi gerektiğini haykırmıştır.³⁶

Hamdullah Suphi Bey, bir hukukçu değildir, fakat memleketin içinde bulunduğu sorunlar yumağının dışında da değildir. Ülkenin dört bir yanı işgal altındadır ve bu işgaller gittikçe genişleme eğilimindedir. Suç ve ceza- nın tanımı teknik bir konu olmakla birlikte, hukuki düzenlemelerin yapıla- bilmesi için moral-motivasyona da ihtiyaç duyulmaktadır. Meclisteki vekil-

³⁵ Galatasaray Sultanisi Türkçe Bölümünü bitirmiştir. Öğretmenlik, yazar ve Şairlik, müderrislik ve Türk Ocakları Başkan- lığı yapmıştır. Tannöver soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 109-112; Fethi Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tannöver*, Kültür Bakanlığı Türk Büyüklüğü Dizisi, 1. Baskı, Ankara 1986.

³⁶ *TBMM ZC.*, s.83.

leri şevke getiren hatiplerden biri yaşanmışlıkları entelektüel birikimiyle ortaya koyan Hamdullah Suphi Bey olmuştur.

VIII. KANUNUN ADI BELİRLENİYOR

27.04.1920 tarihinde BMM'nin beşinci toplantısı gerçekleşmiş ve bu toplantının ilk üç oturumuna Mustafa Kemal Paşa başkanlık yapmıştır. Üçüncü oturumda hıyanet-i vataniyeye ceza tayini hakkındaki kanun teklifi yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Kanun maddesinin okunması sonrasında kürsüye çıkan Refik Şevket Bey, yaptığı eleştirilerle yol göstericiliğine devam etmiştir. Şevket Bey, ilk olarak kanunun isimsizliğine temas etmiş ve isim olarak; "...Ben deniz bu kanuna Hıyanet-i Vataniye Kanunu denmesini teklif ederim" önerisinde bulunmuştur. Şevket Bey, ikinci olarak burada vatan haininin tanımlandığını, oysa "*fail değil fiil tarif edilmelidir*" uyarısını yapmıştır. Şevket Bey'e göre; vatana ihanet tanımı; "*Kavlen ve fiilen muhalefet ve ifsadatta bulunmaya hıyanet-i vataniye denir.*" şeklinde olmalıdır.

Üçüncü eleştirisini ise "*isyan*" tabirine ilişkin olarak yapan Şevket Bey, isyan tabirinin zaten fiili anlamda kullanıldığını, dolayısıyla buna lüzum olmadığını ve sonuç itibarıyla kanunun, "*Millet Meclisinin meşruiyetine kavlen ve fiilen muhalefet veya ifsadatta bulunmaya hıyanet-i vataniye tesmiye olunur.*" şeklinde kabul edilmesi teklifinde bulunmuştur.³⁷

Şevket Bey'den sonra kürsüye geçen Erzurum Milletvekili Necati Bey'in³⁸ yaptığı konuşma ise aldığı hukuk eğitiminin ve icra ettiği Türkçe öğretmenliğinin işaretlerini taşımaktadır. Necati Bey, "...meclisin meşruiyetine isyan" sözünü açık bulmadığını, çünkü milli iradeye dayanan meclisin zaten meşru olduğunu ve mevcut ifadenin; "*Millet Meclisinin maksad-ı meşrua ve vataniyesini takim (etkiszleştirme) için harekât ve icraat-ı filiyede bulunan kesan hain-i vatan ismiyle tasrih*" olması halinde daha buyurgan ve toparlayıcı olacağı tespitinde bulunmuştur. Necati Bey'e göre; bu ifadenin "*muhalefet*" etmeyi de kapsam içerisine alma ihtimali vardır. Dolayısıyla muhalefet etmenin vatan hainliği olmadığını, vatan hainliği için fiilen girişimde bulunulması gerektiğini, bunun için de "*tahrikât ve icraat*" kelimelerinin yazılması lüzumunu da Necati Bey sözlerine eklemiştir.

Kanun teklifini vermiş olan Mehmet Şükrü Bey, tekrar kürsüye gelerek her iki konuşmacının fikirlerine katıldığını, kanuna bir ismin verilmesi gerektiğini, kendisinin de "*Hıyanet-i Vataniye*" ismini kabul ettiğini ve meclisin

³⁷ age., s.99-100.

³⁸ Konya Hukuk mektebini tamamlamış, müdürlükler ve Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Erzurum Kongresinde Karaköse delegesi olarak bulunmuş ve kongrede divan kâtipliği yapmıştır. Erzurum'da "Albayrak" gazetesini çıkarmıştır. Güneri soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 401-402; Ali Birinci, *Süleyman Necati Güneri Hatıra Defteri*, Babil Yayınları, İstanbul 2000.

meşru olduğunu ifade etmiştir. Yine konuşmasının devamında; “*Makamı mualla-yı hilafetten*” sonra “*saltanat*” kelimesinin eklenmesini, çünkü bu durumda saltanat ve hilafet makamının birbirinden ayırmış gibi yanlış bir anlaşılmaya yol açılabileceğini söylemiştir. “*Mahrusa*” yerine “*Meşgule*” kelimesinin yazılması ve “*Maksadın meşruiyeti aleyhine*” denilmesi halinde de hukuki bir ifadenin kullanılmış olacağını belirtmiştir. “*Müşevvik*” (Teşvik eden) kelimesinin eklenmesi Şükrü Bey’in bu konuşmasında dile getirdiği bir diğer husustur. “*Müşevvik*” kelimesinin eklenmesi konusundaki ısrarı ise teşvikin çok yönlü olarak yapılabileceğinden, yani gerekirse hiçbir şey katılmadan evde yapılacak toplantılarla bile bir teşvikin mümkün olabileceği ihtimalinden kaynaklanmıştır.³⁹

Müzakerelere Yeni Bir Bakış: “Dad” Meselesi

Neredeyse her konuşmacının, kanun teklifinin mevcut halinde bir eksiklik olduğu yönünde fikir beyan etmesi veya yeni bir yorum getirme yolunda katkı sunması, Celalettin Arif Bey’in, bu fikirlerin yazılı olarak verilmesinin daha iyi netice vereceğini söylemesine yol açmıştır.

Kanun teklifinin müzakerelerine katılan mebuslardan biri de Kütahya Milletvekili Besim Atalay Bey⁴⁰ olmuştur. Besim Bey; meclisin meşru olduğunu kabul ettiğini fakat bunu cahil halka anlatmanın zor olduğunu ifade ettikten sonra, meclisin iş yapmak üzere toplandığını, Yunan işgali altında inleyen halkın kendilerinden iş beklediğini, görüşmelerin gereksiz yere uzatılarak “*dad kavgasına*”⁴¹ dönüştürüldüğünü söylemiştir. Besim Bey, “*Ya iş yapalım yahut dağılıp gidelim*” sözüyle bir yandan tartışmaları bitirmeye yönelmişken, bir yandan da meclisin dikkatini Batı Anadolu’daki Yunan mezalimine çekmiştir.⁴² Besim Bey’in konuşmasının zabıt ceridelerindeki kayıtlara göre alkışlarla karşılanmasına bakılırsa, mebusların duygularına tercüman olduğu söylenebilir.

IX. YETKİSİNE SAHİP ÇIKAN MECLİS

Tokat Milletvekili Nazım Bey’in⁴³ yaptığı konuşma kısa olmakla birlikte itirazı kaçınılmaz kılan bir içerikte olmuştur. Nazım Bey, teknik bir hata

³⁹ TBMM ZC., s.100.

⁴⁰ Medrese ve Arapça eğitimi almış daha sonra öğretmen okulunu bitirmiştir. Öğretmenlik ve maarif müdürlüğü yapmıştır. Dil kurultayında bulunmuştur. Türk dili ve tarihi üzerinde önemli çalışmaları vardır. Bk. Çoker, age., s. 697-699.

⁴¹ Ahmet Cevdet Paşa’nın yazdıklarına göre Osmanlı ulemasının bazı kelimelerin okunmasında “dad” ya da “za” harflerinden hangisinin telaffuz edileceğine dair uzunca bir süre yaptıkları gereksiz tartışmaları anlatan bir durum. Bk. Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.I., Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1309, s.38.

⁴² TBMM ZC., s.100.

⁴³ Mülkiye İdadisi yüksek kısmını okumuş vali yardımcılığı ve valilik yapmıştır. Mustafa Kemal’e rağmen içişleri Bakanı olabilmiş ancak üç gün sonra istifa etmek zorunda kalmıştır. Çerkez Ethem’in yanında yer almış, daha sonra İstiklal Mahkemesinde hüküm giymiştir. Ailesi Resmor soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 917-918; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, 2007.

yapmıştır. Nazım Bey, "...kanunu icra heyeti uygulayacak, bir de onları dinleyelim." demiş ve hemen Abdulkadir Kemali Bey'in "Meclis her şeye ve tamamıyla vaziülyedir" cevabıyla karşılaşmıştır. Yani meclis, kendi yetkisine büyük bir duyarlılıkla sahip çıktığını ve ancak kendisinin verdiği yetki dâhilinde bunu başka erklerle paylaşabileceğinin sinyalinin vermiştir.⁴⁴

Meclisin kendi yetkisine sahip çıktığını gösteren bir diğer konuşmacı, Sivas Milletvekili Mustafa Taki Efendi olmuştur. Meclis, kanun yapmadıkça icra heyetinin hiçbir şey yapamayacağını ve meclisin hem kanun yapmak hem de yürütmek vazifesiyle sorumlu olduğunu söyleyen Taki Efendi, teklifin madde madde incelenmesini ve bu işin icra heyetine bırakılmamasını istemiştir. Taki Efendi'nin bir diğer isteği de; "Memalik-i Mahrusa-i Şahane" ifadesinin kullanılmasıdır. Taki Efendi; "vergi vermeyen, meselâ vergi tarhına (koyma, düzenleme) karşı muhalefet eden kimseler idam mı olunmalı?" sorusunu yönelterek "isyanı mutazammın" kaydının aynen kanun maddesinde kullanılmasını ve vatan hainliğinin değil, vatan haininin, yani cürmün değil mücrimin tarif edilmesinin daha doğru olacağını, böylece mücrimin daha iyi korkutulacağını savunur. "Hilafet ve saltanat" makamlarının yan yana ifade edilmesi ise Taki Efendi'nin dile getirdiği son konu olmuştur.

Hitabet kürsüsüne geçen yeni hatip Abdulkadir Kemali Bey, yapılan konuşmaların dayandığı temel noktalara değindikten sonra kanuna; "Hiyanet-i Vataniye" isminin verilmesini kabul ettiklerini ve kanun maddesine "Saltanat" kelimesinin eklenmesinin meclis kararıyla kabul edilebileceğini bildirmiştir. Kemali Bey; kendilerinin hilafetin saltanat makamını da kapsamından dolayı bu kelimeye yer vermediklerini, "Memaliki Şahane" ifadesiyle kastettikleri yerlerin Erzurum, Sivas vb gibi yerler olduğunu, çünkü "Memaliki Şahane" oraları ifade ettiğini sözlerine eklemiştir. Kemali Bey; Büyük Millet Meclisi'nin düşman elinde olan bütün toprakları kurtarmak amacına matuf olduğunu belirttikten sonra, "Besim Atalay Bey kardeşimizin buyurdıkları gibi kelimeler üzerinde oynanmaması" ricasıyla konuşmasını nihayetlendirmiştir.⁴⁵

Konuşmacılar her ne kadar "kelimeler üzerinde oynanmaması" talebinde bulunmuşsa da daha ilk konuşmacı olarak kürsüye çıkan Çorum Milletvekili Haşim Bey,⁴⁶ "Makamı Hilafet ve Saltanat" yerine "Makarrı Hilafet ve Saltanat" ifadesinin kullanılması teklifinde bulunmuş ve meclisten "Makarrı Hilafet ve Saltanat diyelim" sesleri yükselmiştir. Bu arada oturumda kâtiplik

⁴⁴ TBMM ZC., s.100-101.

⁴⁵ age., s.101.

⁴⁶ Ortaokul mezunu olup kâtiplik dâhil çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur. Milletvekilliği sonrasında Çorum'da dava vekilliği yapmıştır. Apaydın soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 267-268.

görevi üstlenmiş olan Kütahya Milletvekili Haydar Bey,⁴⁷ kendisinin hazırladığı teklifi okumaya başlamıştır. Kanun maddesinin yeterince aydınlatıldığı ve görüşmenin sonlandırılarak değişiklik tekliflerinin okunmasına geçilmesini içeren bu teklif, oturum başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından meclisin onayına sunulmuştur. Meclisin bahsi geçen teklifi kabulünden sonra ise oturuma 15 dakika ara verilmiştir.⁴⁸

BMM'nin beşinci toplantısının dördüncü oturumu 27.04. 1920 tarihinde ve meclis ikinci başkanı Celalettin Arif Bey yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Bu oturumda ilk iş olarak Hıyanet-i Vataniye Kanun teklifiyle ilgili olarak verilen takrirler okunmuştur. Refik Şevket Bey'in esasen konuşmalarında dile getirdiği hususlar meclisin isteği karşısında takrir haline dönüştürülmüştür. Bu takririn maddeleri; "1- Kanunlar isimsiz olamayacağı için işbu kanunun ismine hıyanet-i vataniye tesmiye olunması, 2-İşbu maddede (Hain-i vatan) tarif olunup ne'î cürüm tarif olunmamıştır. Onun için fıkranın (...ıfsadatta bulunmaya hıyanet-i vataniye tesmiye olunur) şeklinde tadil edilmesi, 3- İsyân tabiri fiili olmak üzere telakki olunduğu ve bahusus mevaddı sabıkada kavli ve fiili tabirleri mevcut olduğu için maddede muharrer (isyân mutazammın) tabirinin ilgası."⁴⁹ yönünde olmuştur. Bu aşamada mecliste adeta bir takrir verme "hastalığı"⁵⁰ başlamıştır. Verilen takrirlerin içerikleri önceki oturumlarda dillendirilmiş hususlar olmuştur.

Başkanlık divanına verilen ve Çorum Milletvekili Fuat Bey'e ait olan takrir ise o ana kadar yapılmış olan bütün görüşmeleri en başa götürecektir nitelikte olmuştur. Fuat Bey; kanun hakkında yapılan yorumların bir kısmına değindikten sonra bu kanunlar zaten elimizde vardır demiştir. Fuat Bey, Ceza Kanununda bunlar zaten ele alınmıştır, fakat adına hıyanet-i vataniye değil de; "Emniyet-i dâhiliyeyi ihlâl" demişlerdir sözleriyle aykırı bir tavır sergilemiş, ancak Abdulkadir Kemali Bey, Katip Haydar Bey ve Refik Şevket Bey'in itirazıyla karşılaşmıştır. Özellikle Refik Şevket Bey'in; "Söylemiş olduğu sözü dinlememiz icap etmez" sözü sert ve kırıcı olmakla birlikte, mecliste (doğru, doğru sedaları) kabul görmüştür. Fuat Bey'in tepki görme nedeni, bu konunun daha önce görüşülüp kabul edilmiş olmasına rağmen yeniden işi başa götürmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca mecliste kabul edilen bir kararı yeniden tartışmaya açmak dönemin mevzuatına da aykırıdır.⁵¹

⁴⁷ İstanbul Hukuk mektebini bitirmiş, Hâkimlik, ceza mahkemesi başkanlığı ve avukatlık yapmıştır. Bk. Çoker, age., s. 700-701.

⁴⁸ TBMM ZC., s.101.

⁴⁹ TBMM ZC., s.102.

⁵⁰ Abdulkadir Kemali Bey söylemiştir. age., s.103.

⁵¹ age., s.103.

Oturumda onlarca taktir oylamaya sunulmuştur. Ancak daha çok kelimelerde değişiklik yapılması üzerinde yoğunlaşan bu teklifler, meclisten kabul görmemiştir. Refik Bey'in taktirinin birinci maddesi, yani kanunun başlığının "*Hıyanet-i Vataniye Kanunu*" olması isteği ise kabul edilmiştir. Kanun teklifinin birinci maddesi görüşmeler neticesinde; "*Makam-ı mualla-yı hilafet ve saltanatı ve memalik-i mahrusa-i şahaneyi yediecanipten tahlise ve taarruzatı def maksadına mâtufl olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen ve fiilen muhalefet veya ifsadatta bulunan kesian hain-i vatan addolunur.*" şeklindeki ifadeyle kabul edilmiş ve ikinci maddenin görüşülmesine geçilmiştir.

X. İKİNCİ MADDE GÖRÜŞÜLÜYOR

Hıyanet-i Vataniye Kanunu olarak kabul edilen bu yasal düzenlemenin ikinci maddesi; "*Bilfil hıyanet-i vataniyede bulunanlar salben (asarak idam) idam olur. Kanunu Cezanın kırk beşinci maddesinin sarahati dâhilinde feran (ikinci derecede) zimedhal (müdahalesi olan) olanlar madde-i mezkure mucibince tecziye edilirler.*" şeklindedir. Bu maddenin okunması sonrasında Abdulkadir Kemali Bey, encümen adına söz alarak Ceza Kanununun 47. maddesine aykırı hareket edenlerin yine Ceza Kanununun 56. maddesine göre idam edileceğini söylemiştir.

Refik Şevket Bey söz alarak; "*kelime oyuncaklığımdan*" çekindiğini söyleyerek milletvekillerinin vicdanlarına seslenmeye yönelmiştir. Meclisin çıkardığı kanunların olabildiğince açık olması gerektiğine değinen Şevket Bey, birçok yerde görev yapan ve seviyesi sınırlı olan bazı hâkimlerin açık olmayan kanunlar karşısında çaresiz kalabileceklerini söylemiştir. Şevket Bey, hukukla uğraşan milletvekillerinin bu işe el atmaları isteğinde bulunmuştur. Kanuna "*salben idam*" ibaresinin konmasını isteyen Refik Bey, bazı idamların özellikle askeri idamların kurşuna dizmek suretiyle yapıldığını, dolayısıyla işin kanuna uydurulabilmesi için bu ibarenin kullanılmasının zorunlu olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Şevket Bey'in bir uyarısı da kanunda "*feran zimedhal*" (ikinci derecede müdahale) olanlar denildiğini, oysa bu ifadeye "*müteşebbisler*" kelimesinin eklenmesi gerektiği yolunda olmuştur.⁵²

Sivas Milletvekili Mustafa Taki Efendi, ikinci maddeye "*bilfil*" kelimesinden sonra "*ve müsellahan*" (silahlı) kelimesinin eklenmesini istemiş, fakat Abdulkadir Kemali Bey'den; "*ya gayrimüsellah olursa*" cevabını almıştır. Karşılıklı diyalogla geçen bu süreçte Taki Efendi; silahsız muhalefet edenlere

⁵² age., s.106.

idam cezasının fazla geleceği cevabını vermiştir. Kâtiplerin kaydettiği fakat kimlerin söylediği tespit edilemeyen; *“Etmesinler, memleketi tehlikeye koymasınlar”* tepkisi, adeta vekillerin ruh halini yansıtmıştır.

İsmi tespit edilememiş olan bir milletvekili *“fülin”* çok geniş bir kavram olduğunu belirterek muhalefet edenlerin de idamla cezalandırılabilceğini, dolayısıyla *“müsellâhan”* kelimesinin eklenmesini ve bu konuda encümenin bilgi vermesini istemiştir. Encümen adına konuşmak üzere kürsüye gelen Abdulkadir Kemali Bey; *“müsellâhan”* kelimesini yazmaya lüzum görmediklerini bildirmiştir. Bir şahsın etrafına 50-60 kişi toplayarak karışıklık çıkarabileceği ve üzerinde hiçbir şekilde silah bulundurmadan bunu yapabileceği, silahsız olmasına rağmen heyetin reisi olabileceği ve bu suretle vatan hainliği yapılabileceği, dolayısıyla kanun metninin aynen kalması gerektiği Kemali Bey'in cevabi konuşmasında dayandığı esaslar olmuştur.⁵³

İzmit Milletvekili Hamdi Bey,⁵⁴ menfaat beklentisi veya düşmanlık hissiyle bazılarını suçsuz yere iftiralar atabileceğinin ihtimal dışı olmadığını, bu nedenle kanuna bir ceza maddesinin eklenmesi önerisinde bulunmuştur. Hamdi Bey halkın içinden gelen ve yaptığı iş nedeniyle de halkı iyi tanıyan bir vekil olarak doğru bir tespitte bulunmuş olmalı ki, meclisteki diğer vekiller; *“doğru doğru, pek doğru”* sözleriyle bu fikre katıldıklarını göstermişlerdir.⁵⁵

Konya milletvekili Arif Bey, kürsüye gelerek Hamdi Bey'i destekler nitelikte bir konuşma yapmıştır. Mahkeme başkâtipliği görevinden gelen Arif Bey; *“...Divanı harplerde birçok emsalini gördük. Acı tecrübelerini gördük ki, hal-kımız bazen cehaletten, bazen gafletten ve bazen fırkacılık olmak dolayısıyla; mesela eskiden kendisine karşı peroverde eylediği husumet dolayısıyla, bu adam da iştirak etmiştir; diye iki tane de yalancı şahit koyarlar, idam ederiz. Binaenaleyh elimizi vicdanımıza, imanımıza koyarak ayrıca bir madde-i kanuniye ilavesini...”* meclisten istirham etmiştir. Bu konuşma sonrasında kürsüye çıkanlar Ceza Kanununda bu gibi eylemler için bir ceza belirlediğini, yeni bir ceza belirleme ihtiyacı olmadığını belirtmişlerdir. Yapılan görüşmeler sonrasında kanunun ikinci maddesi meclisin onayına sunulmuş ve madde kabul edilmiştir.

XI. ÜÇÜNCÜ MADDEDEKİ EKSİKLİK

Hıyanet-i Vataniye Kanununun içinde yer alan üçüncü maddenin hükmü; *“Kaoli veya tahriri surette muhalefet ve ifsadatta bulunanlar muvakkaten küreğe konulur.”* şeklindedir.

⁵³ age., s.107.

⁵⁴ Mülkiye mezunu olup tahrirat (yazı işleri) memurluğu ve müdürlüğü, kaymakamlık ve Farsça öğretmenliği yapmıştır. Gör soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 537-538.

⁵⁵ TBMM ZC., s.108.

Kanunun üçüncü maddesi hakkında ilk konuşan Mustafa Taki Efendi olmuş ve üçüncü maddeyi gereksiz gördüğünü beyan etmiştir. Taki Efendiye göre; “*muhalefet ve ifsadat*” bilfiil ise maddede açıklık yoktur, yok eğer “*dolaylı yoldan*” ise o zaman da Ceza Kanununun 45. maddesi bu suçlara verilecek cezaya açıklık getirmektedir. Gerekçesini bu mantıkla açıklayan Taki Efendi, maddenin değiştirilmesi isteğinde bulunmuş olsa da, encümen adına söz alan Abdulkadir Kemali Bey, maddeyi yazarken yalnız ahaliyi ya da birkaç kişiyi düşünerek yazmadıklarını, örneğin meclisin kararını bir kaymakam basit birtakım sebepler ileri sürerek icra etmese vatan haini mi olacak? sorusunu sorarak cevaplamaya çalışmış ve “*kaoli ve tahriri surette muhalefet ve ifsadatta bulunanların*” derecelerine göre muamelenin yapılacağını, adaletin de bunu gerektirdiğini ifade etmiştir.

BMM'nin altıncı toplantısı, meclis ikinci başkanı Celalettin Arif Bey ri-yasetinde 28.04.1920 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Birinci oturumda çeşitli konular ele alındıktan sonra Hıyanet-i Vataniye Kanununun üçüncü maddesi görüşülmeye başlanmıştır. Konu hakkında Çankırı Milletvekili Neşet Bey;⁵⁶ kanun maddesindeki “*kaoli veya tahriri*” ifadesini yeterli bulmadığını ve mevcut ifadenin “*kavlen veya fiilen veya tahriren*” şeklinde yazılmasını, çünkü başka şekillerde örneğin; karikatür ve resim çizmek yöntemiyle de suçun işlenebileceğini, bundan dolayı “*suveri saire*” (çeşitli biçimler) denilmesi teklifinde bulunmuştur.

Meclisin önemli simalarından birisi olan İstanbul Milletvekili Dr. Adnan Bey de⁵⁷ kanun maddesindeki “*kavlen, tahriren*” kelimelerinin rastgele kullanıldığını, bu ifadelerin daha açık yazılması gerektiğini belirtmiştir. Dr. Adnan Bey, meclisin kararına karşı çıkmak denildiğinde, meclisin hangi kararının kastedildiğini; “*...Meclis altı buçukta veya yedi buçukta toplanmaya karar vermiş, buna itiraz eden, yine küreğe mi gidiyor...*” şeklinde verdiği bir örnekle Neşet Bey'in fikrine kısmen katıldığını söylemiştir. Dr. Adnan Bey'in dil, edebiyat, kültür, tarih alanında daha sonraki yıllarda ortaya koyduğu eserler, onun entelektüel birikiminin verdiği bir duyarlılıkla kelimelerin içeriği üzerinde durduğunu göstermektedir.

Hıyanet-i Harbiye Kanunu'ndan, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na gelen noktada önemli tespitlerde bulunan ve hatta kanuna bu ismin verilmesinde oldukça önemli rol oynayan Refik Şevket Bey, diğer konuşmacılar gibi kanunun açıkça yazılmasını, meclisin intikam duygularına alet olmaması

⁵⁶ Mülkiye ve Hukuk mekteplerini tamamlamıştır. Çeşitli memuriyetler ve kaymakamlık görevinde bulunmuştur. Akkor soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 555-556.

⁵⁷ Dr. Abdulhak Adnan Bey, Tibbiyeyi bitirmiştir. Kızılay müfettişliği, Kızılay Genel Sekreterliği gibi görevlerde bulunmuş bir müderristir. Adıvar soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 491-493; Hatice Mumyalmaz, “Dr. Adnan Adıvar'da Bilim, Metodoloji ve İlim Zihniyeti” *Tarih'in Peşinde Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Sayı:11, Yıl: 2014, s.127-138.

gerektiğini, bu ifade biçiminin suiistimallere yol açabileceğini söylemiştir. Şevket Bey; sözle muhalefetin bir kürsüye çıkmak veya meydanda bir iskemle üzerinde yapılan bir hitabetle hatta tek tek dolaşarak “*Haberin var mı yahu*” demek suretiyle de yapılabileceğini, yazılı muhalefetin, mektupla, kitapla, risaleyle ve karikatür yoluyla mümkün olabileceğini belirterek;⁵⁸ “*Mecmai nâsta (topluluk) vaiz ve hitabet suretiyle alenen veya ezminei (zaman, süre) muhtelifede eşhası muhtelifeyi sırren ve kavlen veyahut kitap, gazete, resail (küçük kitaplar, risaleler) kroki, mektup gibi vesait ile tahriren hıyanet-i vataniye cürmünü irtikapedenler muvakkaten küreğe konulurlar.*”⁵⁹ içeriğinde bir takrir vermiştir.

Takririn okunmasından sonra oturumu yöneten Celalettin Arif Bey, Encümen adına cevap vermesi için Abdulkadir Kemali Bey’e fikrini sormuş ve ondan bu takriri kabul ettikleri yönünde cevap almıştır. Ancak başka takrirler de olduğu için kâtip Haydar Bey, diğer takrirleri okumaya başlamıştır. Takrirlerden birisi Karahisarı Sahib (Afyon Karahisar) Milletvekili Halil Hilmi Bey’e⁶⁰ aittir. Hilmi Bey, kanunun üçüncü maddesinin encümenin maksadını ifadeye yetmediğini, “*ifsadatta*” kelimesinden sonra “*bulunup da âsarı fiiliyesini çıkaramayanlar ve kezalik ikinci madde mucibince bilfiil hıyanet-i vataniyede bulunanlardan imkânı mukavemet ve muhalefetleri meslûbolmaksızın kendiliklerinden arzı dehalet edenler*”⁶¹ ibaresinin eklenmesi yönünde değişiklik yapılmasını talep etmiştir.

Kanun teklifinin üçüncü maddesinde değişiklik yapılması isteyen ve Bolu Milletvekili Nuri Bey’e⁶² ait olan takrir ise dikkat çekicidir. Hassas bölgelerde toplanan insanlar ve askeri birlikler içerisinde sözlü veya yazılı muhalefet ve fesatlıkta bulunanlar geçici olarak küreğe konmalıdır şeklinde teklifte bulunan Nuri Bey, esasen içinden çıkıp geldiği bölgede vuku bulan Düzce ayaklanmasının kendisinde oluşturduğu tecrübeyi paylaşma eğilimindedir. Ancak bu teklif, diğer mebuslar üzerinde yeterince etki yapmamış olacak ki, teklif ele alınmadan Taki Efendi’nin önerisine geçilmiştir.

Mustafa Taki Efendi’nin üçüncü maddenin tamamen gereksiz olduğu yönündeki takriri sonrasında oturum başkanı Celalettin Arif Bey, yine En-

⁵⁸ TBMM ZC., s.115.

⁵⁹ age., s.116.

⁶⁰ Hukuk eğitimi almış, hâkimlik ve avukatlık yapmıştır. Meclisten izinli ayrılmasına rağmen dönmediği için 7 Ağustos 1921’de Nisabi Müzakere kanunu gereğince istifa ettiği kabul edilmiştir. Bozca soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 567.

⁶¹ TBMM ZC., s.116.

⁶² Memurluk ve Mal Müdürlüğü ve 1920 yılına kadar Düzce Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür. İstanbul’dan Anadolu’ya kaçanların saklanması ve güvenli yolculuk yapabilmeleri için tedbirler almıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın isteği ile Gerede kaymakam vekilliği yapmıştır. Ailesi Aksu soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 195-196; Erol Evci, “Bolu Livasında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.49, Bahar 2012, s.75-126.

cümenin fikrini öğrenmek amacıyla Abdulkadir Kemali Bey'in düşüncesini bildirmesini istemiştir. Kemali Bey, daha önce Refik Bey'in vermiş olduğu takriri beğendiklerini tekrar bildirmiş ve kendilerinin “*kaolen ve tahriren*” kelimelerinin geniş kavramları içermesinden dolayı konferans, nutuk atmak, kahvehanelerde söz söylemek, nasihat vermek gibi hususlara yer vermediklerini ve esasen buna da gerek olmadığı fikrinde olduğunu tekrarlamıştır. Kemali Bey, verilen takrirlere yönelik olarak kanundaki suça göre dereceli ceza fikrinde ısrar etmiş ve cezanın hakkaniyete dayalı olması gerektiğini belirtmiştir. Kemali Bey'in bu konuşma sırasında verdiği örnekte, bir valinin meclisin almış olduğu kararın halk içerisinde eleştirmesinin de suç teşkil ettiğini söylemiştir. Kemali Bey'e göre; yüksek bir makamda bulunan bir şahsın eleştirisi, halk nazarında daha büyük infiallere yol açabilir ve tam da bu nedenle idam olmasa da bir cezanın muhakkak surette verilmesi gerekir.⁶³ Kemali Bey'in bu sözleri yeni bir konuşmacıyı yeni bir iddiayla kürsüye çıkarmıştır.

XII. KANUN TEKLİFİNE YENİ BİR YORUM

Hitabet kürsüsüne çıkan Afyon Milletvekili İsmail Şükrü Efendi,⁶⁴ maddede geçen ve suç sayılan fesatlık eserlerinin bilfiil ortaya çıkarılması gerektiğini, aksi takdirde hiçbir hocanın camide, bir kürsüde hitap edemeyeceğini, konuşma içinde geçen bir konunun meclisin çıkardığı kanundan haberdar olmayan bir hocayı muhalif duruma düşürebileceğini belirtir. İsmail Şükrü Bey, konuşmasında aynı zamanda fikir ve toplanma hürriyeti olduğuna da temas ederek maddenin kabulünün aceleye getirilmemesini istemiştir.⁶⁵

Milletvekillerinin olaylara almış oldukları mesleki eğitim ve deneyimleri zaviyesinden baktıklarına yönelik bir örnek de şüphesiz ki İsmail Şükrü Bey'in bu yaklaşımı olmuştur. İsmail Şükrü Bey'in bu tespiti, mecliste pek kabul görmemiş hatta gülüşmelere neden olmuştur. Ancak, Şükrü Bey'in seçim bölgesi olan Afyon'da halkı Milli Mücadele'ye katma yönünde camilerde ve yine Ankara'da Hacı Bayram ve Zincirli camilerinde verdiği Milli Mücadele lehindeki vaazlar dikkate alındığında onun da meseleye kendi mesleki tecrübeleri açısından bakmasının gerekçesini açıklamaktadır.

Hiyanet-i Vataniye Kanununun üçüncü maddesi daha sonraki oturumlarda tekrar ele alınmış ve detaylandırılmıştır.

⁶³ TBMM ZC., s. 117.

⁶⁴ Medrese eğitimi almıştır. 18 daldaki müderrislik payesi vardır. Çelik Alayı kurmuştur. Soyadı bu alayın adından dolayı Çelikalay olmuştur. Bk. Çoker, age., s. 570-571.

⁶⁵ TBMM ZC., s. 117.

XIII. YETKİLİ MAHKEME TESPİTİ

Üçüncü maddenin değiştirilmesi kararı sonrasında oturum başkanı, ka-
nun teklifinin dördüncü maddesinin görüşülmesine başlanacağını söylemiş
ve kâtip Haydar Bey; “*Hıyanet-i vataniye cürmünün, faillerinin merci-i muha-
kemesi ika-ı cürüm edilen mahaldeki bidayet ceza mahkemesidir. Ahval-i müstacele
ve fevkalâdede mücrimin derdest edildiği mahal mahkemesi de icray-i muhakeme ve
ita-yı karara selâhiyettardır.*” hükmünü taşıyan dördüncü maddeyi okumuş-
tur.

Madde hakkında fikrini açıklayan Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey,
suiistimal yoluyla ya da ehil olmayanların vereceği kararlarla faydadan çok
zarar görülebileceğini, çünkü kaza Bidayet (İlk mahkeme) Mahkemelerinin
nizamnamesinin oluşturulmadığını ve burada bir kunduracının dahi üyelik
yapabildiğini söylemiştir. Hakkı Hami, idam cezası verme yetkisi tanınan
bir kimsenin temyiz yolu kapalı olmak üzere vereceği kararın, adalet duy-
gusuna çok büyük zarar vereceği endişesi taşımıştır. Bu endişe nedeniyle
verdiği takdirde; “*Hıyanet-i vataniye cürmünün faillerinin, merci-i muhakemesi
ika-ı cürüm edilen mahalle en yakın olan liva bidayet ceza mahkemesidir, ahval-i
müstacele ve fevkalâde dolayısıyla mücrimin derdest edildiği mahal liva bidayet
mahkemesi de icra-yı muhakeme ve ita-yı rey selâhiyettardır.*”⁶⁶ şeklinde bir de-
ğişiklik önerisinde bulunmuştur.

Hakkı Hami Bey, bir hukukçu olarak Osmanlı ülkesindeki hukuk sis-
teminin aciziyetini ve içinde bulunduğu sancılı durumu bu konuşmayla açık
bir şekilde ortaya koymuştur. Hıyanet-i Vataniye Kanun teklifini vermiş
olan Afyon Milletvekili Mehmet Şükrü Bey ise olaya bambaşka bir boyuttan
bakmış ve suçluların bir an önce cezalandırılması cihetini bir kez daha tek-
rarlamıştır. Şükrü Bey’e göre; ülkenin coğrafi durumu, ulaşım sorunu gibi
nedenlerle bu yargılamaların liva veya vilayet merkezlerinde yapılması
sanıkların naklinde ve şahitlerin mahkeme yerine ulaşımında sorun yarata-
caktır. Yine hâkimlerin meseleyi 20 gün içinde halledilmesi gibi bir zorunlu-
luk karşısında olduğu düşünülürse bu maddenin değiştirilmemesi gerekti-
ğinin anlaşılacağı da Şükrü Bey’in sözlerindedir. Şükrü Bey’in bir tespiti de
mahkemeler idam kararı verse de kararların hemen infaz edilmeyeceği,
mecliste encümende uzmanlarca değerlendirileceği dolayısıyla yargılama-
daki süratin zarara uğratılmaması gerektiği yönünde olmuştur.⁶⁷

Şükrü Bey’in bir hukukçu olarak meseleyi hızlı yollarla çözmeye çalış-
ması belki anlaşılabilir. Fakat yargılamaları yapacak olanların ehil olmadık-
larının söylenmiş olmasına ve kendisinin de bunu belirtmesine rağmen asıl

⁶⁶ age., s. 118.

⁶⁷ age., s. 118-119.

kararı meclisin vereceğini söylemesi ve özellikle haksız yere ceza alanların dosyalarının meclise intikaline kadar yaşayacakları travmayı hiç düşünmemiş olması dramatik bir hadisedir. Birinci Meclisin farklı meslek gruplarından gelen ve fikirlerini beyan etmekten çekinmeyen milletvekillerinin varlığı, sağduyuyu harekete geçirebilmiştir. Hukukçu olmadığı halde, Isparta Milletvekili Mehmet Nadir Efendi'nin⁶⁸ sözleri meclisteki bu sağduyunun güzel bir örneğini teşkil etmiştir. Nadir Efendi, kaza bidayet mahkemelerinin ehil olmayan ellerde olduğu fikrine katılmıştır. Mahkemelerin vereceği kararların mecliste incelenerek olmasından dolayı, bir hayli zaman geçeceği, bu arada tutuklu olanların mahvolacağı, zanlıların tutuklu olarak yargılanması, davaların liva ve vilayet istinaf mahkemelerinde sürdürülmesinin uygun olacağını belirtmiş olması Nadir Efendi'nin önemli katkılarından-
dır.⁶⁹

Nadir Efendi gibi oldukça hassas bir noktaya temas eden milletvekillerinden biri de Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey olmuştur. Hakkı Hami Bey, bidayet mahkemelerinin ehil olmayan ellerde bulunduğu söyleniyor fakat o mahkemelerin vereceği idam kararının mecliste incelenerek hatalı kararların düzeltileneceğini belirtiyorsunuz dedikten sonra can alıcı noktayı telaffuz etmiştir. Hakkı Hami Bey, idam cezası almış olan suçlunun dosyasını hazırlayıp meclise gönderenler aynı zamanda o idam kararını veren mahkeme heyeti olmayacak mı? Onlar o belgeleri, delilleri toplarken ne kadar ehil davranmış olacaklar? Sorgu sırasında köylü başka bir şey demiş olacak, zapta başka bir şey yazılacak ve o şekilde mahkemeye sevk edilecek. Belki ehil eller daha iyi sorguyla, bulacağı delillerle bir şahsın suçsuz olduğunu kanıtlayabilecekken, yargılamasına güvenemediğimiz mahkemenin gönderdiği dosyayla idam gibi önemli bir kararı nasıl vereceğiz? sorusunu yöneltmek eleştiride bulunmuştur. Hakkı Hami Bey'in ikinci eleştirisi ise Refik Şevket Bey'in cezalandırmada sürat anlayışına olmuştur. Hami Bey; *"...sürat lâzımdır diye hiçbir kimsenin bugün bendeniz bigayrihak küreğe konulması taraftarı değilim. Bir kimsenin bir dakika bile haksız yere mahkûmiyetine; mevkufiyetine hangi biriniz razı olur? Mevkuf olmamak için bendeniz nasıl isem herkes de öyle..."* sözleriyle hukukta olması gereken evrensel bir kurala dikkat çekmiştir. Temyiz yolunun kapalı olması ise yine Hakkı Hami Bey'in eleştirileri arasında yer almıştır.

⁶⁸ Rüştiye mezunudur. Tahrirat kâtipliği yapmıştır. II. Abdülhamit karşıtlığından sürgün edilmiş, 1908'de Meşrutiyetin ilanıyla geri dönmüş ve dava vekilliği belgesi alarak avukatlık yapmıştır. 1918 yılında Isparta Belediye Başkanlığına seçilmiştir. Bk. Çoker, age., s. 475-476; Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı/1217, Kaynak Eserleri/49; Ankara 1990.

⁶⁹ *TBMM ZC.*, s. 119.

Refik Şevket Bey, kürsüye gelerek bu kez suçlunun suçu işlediği yerde değil, nerede yakalandıysa oradaki cinayet mahkemesinde yargılanmasının kabul edilmesini ve cinayet mahkemelerinin genel olarak sülüsânı âra (2/3) ile karar verdiğini, fakat bu durumun düzeltilerek ekseriyeti mutlaka (yarının bir fazlası) biçiminde karar almasının yolunu açmak istemiştir.⁷⁰ Refik Şevket Bey, yargılamayı ne kadar hızlandırmayı arzulamışsa, bazı vekiller de bir o kadar hassaslaşarak yargılamayı en adil şekilde yapmak, yanlış yapmamak konusunda ısrar etmişlerdir.

Almış olduğu farklı eğitimlerle meclisin çok yönlü milletvekillerinden birisi olan Bursa Milletvekili Muhittin Baha Bey'in konuşması da, adil yargı üzerinde yoğunlaşmıştır. İslam adaletinin sağlanması isteğinde bulunan Baha Bey, çabuk iş görelim derken büyük haksızlıklar meydana getirmekten sakınlım demiştir. Kaza mahkemelerinin yetersizliğine değinen Baha Bey, yargılamanın bu mahkemelere verilmesi halinde hem tarih hem de ilahi huzurda mesul olunacağını belirtmiştir. Yargılamanın ceza mahkemelerine verilmesini de uygun bulmadığını belirten Baha Bey, örfi idare ilan edilerek yargılamanın divanı harpte yapılmasını istediğini ve bunun için bir takrir vereceğini dile getirerek kürsüden inmiştir.

Kürsüye gelen yeni hatip Sinop Milletvekili hukukçu Hakkı Hami, Muhittin Baha Bey'in teklifine karşı çıkmış ve kaza bidayet mahkemelerine karşı çıkılırken onlardan farkı olmayan divanı harplerin teklif edilmesinin doğru olmadığını ve bu teklifin reddedilmesini istemiştir.⁷¹

Milletvekillerinin yapmış olduğu konuşmalar Osmanlı hukuk sisteminin içinde bulunduğu çıkmazı delillerle ortaya koymaya devam etmiş ve yine Niğde Milletvekili Abidin Bey,⁷² kaza bidayet mahkemelerinin yetersizliğini dillendirdikten sonra, divanı harplerin de aynı niteliğe sahip olduğunu, dolayısıyla bu yargılama merciinin kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Kaza mahkemelerinde görev yapan azaların seçildiğini, diğer mahkemelerde görev yapanların ise hukuk mektebinde eğitim gördükten sonra memuriyet ve tecrübeleriyle o makamlara geldiğine değinen Abidin Bey, Kırşehir üzerinden verdiği bir örnekle suçlunun yargılanma yeri konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Kırşehir'e bağlı Avanos kazasında suç işleyen birisi, Niğde'nin Ürgüp kazasında ya da başka bir yerde yakalanırsa ve belgeler tam toplanmadan yargılama yapılırsa aynı suçu işleyip Kayseri'de yakalanan bir suçluyla Niğde'de yakalanan suçlunun aynı cezayı alamaya-

⁷⁰ *age.*, s. 119.

⁷¹ *age.*, s. 120.

⁷² Rüştiye mezunu olup adliye memurluğu, kâtiplik, sorgu hâkimi yardımcılığı ve dava vekilliği yapmıştır. Nisabı Müzakere Kanunu ile Genel Meclis üyeliğini kabul etmiş milletvekilliğinden ayrılmıştır. Bayhan soyadını almıştır. Bk. Çoker, *age.*, s. 815-816.

cağı ihtimaline değinen Abidin Bey, yakalanan suçlunun yargılanmak üzere suçu işlediği yere gönderilmesi teklifinde bulunmuştur.⁷³

Abidin Bey'in konuşması bitince oturum başkanı Celalettin Arif Bey encümen adına fikir beyan etmesi için Abdulkadir Kemali Bey'e söz vermiştir. Kemali Bey; Bidayet mahkemelerinin durumunu encümende konuştuklarını ve bunun farkında olduklarını, bir ihtilâl yapıyor olsa ona göre mahkemelerin kurularak bol bol asma işleminin yapılabileceğini, yok ihtilâl yapılmıyorsa mahkemelerde işlemlerin sürüncemede kalmaması için gerekli muamelelerin yapılması gerektiğini söylemiştir. Kemali Bey, Bidayet mahkemelerinde görev yapan şahısların bir kısmının cahil olduğunu, bazı üyelerin ise hukuk mezunlarından daha ehil olduklarını anlatmıştır. Kemali Bey'in konuşmasının son kısmı ise mahkemelerde yargılamaların uzatılmaması ve tenkil (örnek ceza) işinin bir an önce yapılması yönünde olmuştur.⁷⁴

Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey,⁷⁵ suçlunun yakalandığı yerde yargılanması usulüne bir eleştiri getirerek; Yozgat'ta suç işleyen birisi şiddetli kışın ortasında Ankara'da yakalanmışsa nasıl yargılanacak? 15-20 kişiden oluşan şahitler şiddetli soğukta Ankara'ya nasıl gelecek? Eğer yargılama şahitsiz ve ispatsız yapılacaksa gelmelerine gerek yok ama yargılama yapılacaksa suçlunun gözaltına alınarak suçu işlediği yere gönderilmesinin daha doğru olacağı düşüncesinde olduğunu söylemiştir.⁷⁶

Bidayet mahkemelerinin sürekli eleştiriye uğraması karşısında kürsüye çıkan Bursa Milletvekili Muhittin Baha Bey, Bidayet mahkemelerinin üç seneye kadar mahkûmiyet cezası verebildiğini, bu durumda daha fazla ceza verebilmesinin nasıl bir mahzuru olduğunu sormuştur. Baha Bey, üç sene hapis yatırmanın az olmadığını, Bidayet mahkemesi bu kadar eleştirilecekse bu durumda üç sene hapis cezası verme yetkisinin de elinden alınması gerektiği yönünde fikir beyan etmiştir.

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun dördüncü maddesinin müzakerelerinin yeterli olduğu konusunda bağlayıcı konuşmayı kanun teklifini hazırlayan Mehmet Şükrü Bey yapmıştır. Bir hukukçu olarak divanı harpte de görev yaptığı ve buradaki yargılamaların hukuka uygun olmadığı Şükrü Bey'in sözleri arasında yer bulmuştur. Şükrü Bey, Bidayet mahkemelerinde de çok kıymetli şahısların olduğunu ve kaza mahkemesinde görev yapanla-

⁷³ TBMM ZC., s. 120.

⁷⁴ age., s. 121.

⁷⁵ Mülkiye idadisinden mezun olmuş, memuriyetlerde bulunmuştur. Nahiye müdürlüğü ve kaymakamlık yapmıştır. Yozgat isyanında asilere Milli Mücadele'nin amacını anlatmaya çalışmış fakat esir alınmıştır. Milletvekili olmasına rağmen kendi isteği ile orduda er olarak görev yapmıştır. Atatürk tarafından kendisine İöçz soyadı verilmiştir. Bk. Çoker, age., s. 977-978.

⁷⁶ TBMM ZC., s. 121.

rın liva mahkemelerinde görev yapanlardan daha iyi karar verebileceğini tecrübe ettiğini anlatmıştır. Şükrü Bey'in, bazı kazalarda hatta bazı livalarda dahi adliye teşkilatının olmadığını söylemesi ve bunu yer isimleri vererek belirtmesi ise ülkenin adliye teşkilatının vahametini göstermiştir. Netice itibarıyla Şükrü Bey, Milli Mücadele'nin sürdürülebilmesi için yargılamaların süratle yapılması taraftarı olduğunu, bunun için de kanun maddesinin aynen kabul edilmesini arzuladığını ifade etmiştir. Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey'in;⁷⁷ "*Hiyanet-i vataniye cürmünün faillerinin mercii muhakemesi ika-ı cürüm edilen veya mücrimin derdest edildiği kazada veya o kazaya mücavir bir kazada divan-ı harbi örfi var ise divan-ı mezkûr, yok ise mahallin mülkiye, askeriye, jandarma ve polis dairelerinin en büyük memurlarından ve mahallin müftüsünden mürekkep bir heyettir.*"⁷⁸ içerikli teklifi ise konuya bambaşka bir yaklaşım sergilemiştir.

Bolu Milletvekili Nuri Bey, yargılamanın bir an önce yapılabilmesi için suçun işlendiği yerdeki mahkemenin yetkili kılınmasını istemiştir. Nuri Bey'in Düzce isyanını ve isyancıların tavırlarını bilen bir şahsiyet olarak yargılamanın süratle yapılmasını istemesi mesleki eğitiminin değil acı tecrübelerinin yansıması olmalıdır.

Kanun maddesi müzakerelerinde konu sadece hukuki açıdan ele alınmamış bazen de yazım şekli ile ilgili teklifler yapılmıştır. Bu amaçla Niğde Milletvekili Hilmi Bey'in;⁷⁹ "...*Bidayet ceza mahkemesindeki sözün, mahkemesi de...*" şeklinde düzeltilmesini isteyen bir teklifi okunmuştur. Mahkeme kâtipliğinden gelen Hilmi Bey, mesleki bir dikkat ile mevcut ifadenin düzeltilmesi isteğinde bulunmuştur.⁸⁰

Denizli Milletvekili Yusuf Bey,⁸¹ ülkedeki mahkemelerin nitelik ve nicelik eksikliğini belirttikten sonra yargılamanın aciliyetine değinerek; "...*suçluların mahkemelerinin ceraim ashabının muhakemelerini teşkilâtı mevcut kazalarda ve mevcut olmayan mahallerde de teşkilâtı adliyesi mevcut olan liva heyeti adliyesi marifetiyle muhakemelerinin rüyeti lâzım geleceğinin madde-i mezkûreye ilâve buyrulması...*"⁸² yönünde öneride bulunmuştur.

⁷⁷ Askeri Tıbbiye son sınıftan Avrupa'ya kaçmış İsviçre'de Hukuk ve Pedagoji eğitimi almıştır. Gizi İttihat ve Terakkî'nin Genel Sekreterliğini üstlenmiştir. Elçilik başkâtipliği, kaymakamlık, mülkiye müfettişliği yapmış çeşitli gazeteler çıkarmıştır. Türk ve Türkcülük konusunda mecliste en fazla konuşma yapan milletvekilidir. Bk. Çoker, age., s.197-199; M. Şükrü Hanioglu, "Tunalı Hilmi Bey'in Devlet Modeli", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in Anısına Armağan Özel Sayı, İstanbul 1984, s.107-144.

⁷⁸ *TBMM ZC.*, s. 127.

⁷⁹ Medrese ve Darülhüffaz (Hafızlık) eğitimi almış, mahkeme kâtipliği, dava vekilliği yapmıştır. Soydan soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 812-813.

⁸⁰ *TBMM ZC.*, s. 127.

⁸¹ Medrese Eğitimi almış, noter yardımcılığı, mahkeme ikinci kâtipliği, mahkeme kâtipliği, müstantik yardımcılığı, müstantiklik, İttihat ve Terakkî'nin Denizli sorumlu kâtipliği, Sivas Kongresi Denizli temsilciliği, Heyeti Temsilîye üyeliği yapmıştır. Başkaya soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 279-280.

⁸² *TBMM ZC.*, s. 127-128.

Sinop Milletvekili Mehmet Şerif Bey,⁸³ yargılamanın istenilen her yerde yapılabileceğini, memlekette yerleşim yerlerinin birbirinden uzak olduğunu, yargılamada özellikle şahitlerin mağduriyete uğramamaları için; "...cürmün vuku bulduğu kaza mahkemesinde muhakemenin icrası..."⁸⁴ yönünde teklifte bulunmuştur. Şerif Bey, Piriştine, Sakız, Ankara, Kastamonu gibi birbirinden uzak yerlerde yöneticilik yapmış ve uzaklığın yarattığı mağduriyeti bizzat tecrübe etmiş bir eğitimci olarak kolaylaştırıcı olmaya çalışmıştır.

Encümen adına kürsüye gelen Kemali Bey, uzunca bir konuşmayla o ana kadar ileri sürülen fikirler hakkında gerekçelerini de belirterek açıklamalar yapmış ve netice itibarıyla; "*Hiyanet-i vataniye cürmü faillerinin merci-i muhakemesi ika-ı cürüm edilen mahaldeki bidayet ceza mahkemesidir. Ahvali fevkalâdede mücrimin derdest edildiği mahal ceza mahkemesi de icra-yı muhakeme ve ita-yı karara salâhiyettardır.*" şeklinde bir ifadeyle encümenin görüşünü arz etmiştir.

Abdulkadir Bey'in konuşmasına Kırşehir Milletvekili Müfit Efendi; bir suçun hem cinayet hem de cünha (küçük suç) mahkemelerinde ele alınması durumunun ortaya çıktığını söyleyerek müdahalede bulunmuştur.⁸⁵ Kemali Bey'in Müfit Efendi'ye vermiş olduğu cevap; "*Livadaki mahkemeler bidayet mahkemesi vaziyetinde değildir. Malûmu ihsanınız cinayet mesailini rüyet (bakma, görme) ettiği zaman 5 kişi ile rüyet eder. Cünhayı rüyet ettiği zaman bidayet mahkemesidir. Bidayet mahkemesi dediğimiz zaman kaza mahkemesini kastediyoruz. Bundan başka mâna istihracına (çıkarma) inkân yoktur. İcap ederse cünha mahkemesinde olacağı şekli kabul edilebilir.*" şeklindeki içeriği ile mahkemelerin görev ve yetki alanını açıklarken, ifade biçimiyle adeta bir hukuk dersi niteliği taşımıştır.

Yapılan görüşmeler neticesinde encümenin teklifi aynen kabul edilerek 5. maddenin müzakeresine geçilmiştir.

XIV. TUTUKLU YARGILAMA VE YETKİ PAYLAŞIMI

Hiçbir eleştiriye uğramadan kabul edilen 5.madde şöyledir: "*Hiyanet-i vataniye mücrimlerinin muhakemesi her halde mevkuften icra olunur.*"

Beşinci maddenin aynen kabulü gerçekleşince; "*Zâbita-i adliye memurlarının tanzim edecekleri tahkikatı iptidaiye evrakı daire-i istintaka tevdi olunmaksızın müddeiumumîler vasıtasıyla yirmi dört saat zarfında mahkemeye verilir.*" hükmü-

⁸³ Mezun olduğu yer konusunda karışıklık vardır. Çeşitli yerlerde Maarif müdürlükleri yapmıştır. Meclisin en yaşlı üyesi sıfatıyla "Reisi sin" görevi üstlenmiştir. Ailesinin bir kısmı Avcıbaşı, diğer kısmı Avgan soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 864-865.

⁸⁴ TBMM ZC., s. 128.

⁸⁵ age., s. 128-129.

nü içeren altıncı madde okunmuştur. Bu madde hakkında ilk olarak Abdulkadir Kemali Bey söz almış ve yetki konusunda bazı makamlar arasındaki anlaşmazlığı gidermek adına meselenin aydınlatılması gerektiğini belirtmiştir. Kemali Bey, adliye memurlarının kimler olduğunun yasal olarak bilindiğini fakat bu yetkililerin göreve giderken mahallin idare amirinin pozisyonunun ne olacağını açıklığa kavuşturulmasını istemiştir. Fransızların jandarma teşkilatını düzenlemek için gönderdikleri memurlarla, jandarmasının tamamıyla müstakil olduğunu söylediklerini ve kötü davranışta bulunduğu bilinen bir jandarma subayının veya karakol komutanının vali tarafından görev yerinin dahi değiştirilemediğini dile getirmiştir. Kemali Bey, jandarma ile idare memurlarının birbirine düşürülmek istendiğini söyledikten sonra; "...Jandarma Kumandanlığına verilecek vaziyetin idare âmirine tevdi mecburiyeti suret ve şekline konmasını..."⁸⁶ teklif ederek kürsüyü terk etmiştir.

Bir hukukçu olan Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey, kürsüye gelerek yaptığı konuşma ile memleketin adeta kanayan yarasına parmak basmıştır. Hami Bey; "*Zabıta-i adliye*" mensubu denilince işin köy bekçilerine, muhtarlara kadar gittiğini ve bunların hazırlayıp müddeiumumîye (savcı) verdiği tutanağın geçerliliğinin ne kadar kabul edilebileceğini sorguladığı gibi, Jandarma konusuna da değinmiştir. Jandarma subayının birisini döve döve yapmadığı suçu yükleyebileceğine değinen Hakkı Hami Bey, bu konuşmasıyla toplumsal hafızada yer tutan bir uygulamaya da dikkat çekmiştir. Hakkı Hami Bey, bütün bu tespitleri yaptıktan sonra; bu tür mahsurların ortadan kaldırılması için adli zabıtalara yapacağı soruşturmanın sorgu dairesinde incelenip eksiklikleri giderildikten sonra savcılığa sevkinin yapılmasının daha uygun olacağı teklifiyle konuşmasını nihayetlendirmiştir.

Altıncı, madde hakkında fikir beyan eden konuşmacılara bu kez İzmit Milletvekili Hamdi Namık Bey katılmıştır. Jandarmanın müstakil olmadığını ve mülki yönetime bağlandığını, terfi ve maaşlarının da Dâhiliye bütçesinden karşılandığını belirten Hamdi Namık Bey, mülkiye yöneticisi olan bir şahıs jandarmayı yönetemezse orada vazifesini yerine getirmiş olamaz diyerek konuşmasını tamamlamıştır.

Altıncı madde tamamen bir teknik konu olarak ele alınmaya devam etmiş ve Refik Şevket Bey, yaptığı konuşmada jandarmanın yaptığı soruşturmanın savcıya gönderildiğini, kaymakama verilmesi durumunda hem zaman kaybının yaşanacağını hem de kaymakamın işinin sadece havalecilik olacağını, dolayısıyla maddenin teklif edildiği haliyle kabulünü bildirmiştir.

⁸⁶ age., s. 129.

Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey'in bakış açısı ise kazanın inzibatından kaymakam sorumlu olduğuna göre suçtan da sorumlu tutulmalı ve soruşturma kaymakamın havalesiyle savcıya gitmelidir şeklinde olmuştur.⁸⁷ Bolu Milletvekili Nuri Bey, soruşturmanın yirmi dört saat içinde savcılar tarafından mahkemeye gönderilmesi yönünde teklif vermiş ve meclisçe reddedilmiştir. Altıncı madde hakkında son değişiklik teklifinde bulunan Çorum Milletvekili Fuat Bey olmuştur. Teklif; *“Mevki-i müstahkem ve müfrez-i askeriye kumandanlarının, zabıta-i adliye memurlarının tanzim edecekleri tahkikat-ı iptidaiye evrakı ve zabıt varakaları müddeimumûler vasıtasıyla yirmi dört saat zarfında mahkemeye gönderilir.”* şeklinde olup, BMM tarafından aynan kabul edilerek yedinci maddenin görüşülmesine geçilmiştir.

XV. YARGIDA KARAR SÜRESİ SINIRLAMASI

Kütahya Milletvekili Kâtip Haydar Bey'in okuduğu yedinci madde; *“Hiyanet-i vataniye mücrimlerine ait muhakemat azami yirmi günde hükme rapt olunacaktır. Bu müddeti her ne sebebe mebni olursa olsun tecavüz ettiren mahallî zabıtası ile mahkeme heyeti Kanun-u Cezanın yüz ikinci maddesi zeyli mucibince cürmünün derecesine göre tecziye edilmek üzere mafevki mahkemesince muhakemesi bilicra azami yirmi gün zarfında hükme raptedilecektir.”* şeklinde hazırlanmıştır.

Yedinci madde okunur okunmaz Abdulkadir Kemali Bey itirazda bulunmuştur. Kemali Bey, gecikmenin kimin ihmalden kaynaklandığının önemini belirterek olabilecek aksaklıkları işaret etmiştir.

Refik Şevket Bey ise yaptığı konuşmada yirmi gün kısıtlamasıyla çok daha vahim neticeler doğurabilecek bir karara imza atılmak üzere olduğunu; adaleti geç tatbik etmenin hiç tatbik etmemekten daha iyi olduğunu belirterek kürsüyü terk etmiştir.⁸⁸

İstiklâl Harbi'nin belki de en belirsiz dönemlerinde çıkarılmaya çalışılan Hiyanet-i Vataniye Kanunuyla bir taraftan yargılama hızlandırılarak suçluların cezalandırılması hedeflenirken, bir taraftan da mümkün mertebe hak ve hukuka uygun bir yargılamanın tesisine çalışılmıştır. Bazı milletvekilleri oluşabilecek mağduriyetleri mümkün mertebe asgariye indirmeye çalışırken, geçmişte tıbbiyenin son sınıfında okurken yurt dışına kaçmak zorunda kalmış olan, birçok sıkıntılarla karşılaşan Tunalı Hilmi Bey, gayri hukuki bir söylemde bulunmuştur. Tunalı Hilmi Bey, memleketin milyonlarca feda olmuş evladına karşın varsın birkaç masum feda edilsin ama saltanat kurtulsun demiştir. Tunalı Hilmi Bey, suçun işlendiği yerde yargılama bir hafta

⁸⁷ age., s. 130.

⁸⁸ age., s. 130-131.

içinde, suç mahalli dışında yapılan yargılama yirmi günde tamamlansın teklifinde bulunarak konuşmasını tamamlamıştır. Muhittin Baha Bey, şahitlerin davete icabeti için hastalık dışında hazırlanarak getirilmesi kaydının konulmasını istemiştir. Meclis başkanlığına başka takrirler de sunulmuş, ancak Celalettin Arif Bey bir kez daha encümenin düşüncesini öğrenmek için sözü Abdulkadir Kemali Bey'e vermiştir. Kemali Bey, jandarma, hâkim ve savcı arasındaki birtakım anlaşmazlıklara değindikten sonra jandarmanın kendisine verilen görevi yerine getirmediğini söyleyerek çözüm olarak Muhittin Baha Bey'in önerdiği "ihzar" (hazırlama) müzekkerelerinin (istek yazısı) yazılmasını istemiştir.⁸⁹Bu konuşmalar sonrasında Bolu Milletvekili Nuri Bey'in vermiş olduğu; "*Hıyanet-i vataniye maznunlarına ait muhakemat sebeb-i mücbir olmadıkça azami yirmi günde hükme rapt olunacaktır. Bu müddeti bilasebebi mücbir tecavüz ettiren mahalli zabıtası ... ilâahirihî...*" şeklindeki takri-ri kabul edilmiştir.

XVI. İDAM CEZASININ İNFAZI

Hıyanet-i Vataniye Kanununun denilebilir ki bundan sonraki maddeleri ilk maddelere göre daha ivedi bir şekilde ele alınıyor ve hızlı bir şekilde meclisin onayından geçiyordu. Kabul edilmesinden memleket adına büyük menfaatler beklenen mezkûr kanunun sekizinci maddesi, cezanın infazıyla ilgili olup ifade biçimi; "*İşbu mehakimden sâdır olacak mukarrerat kati olup ancak idamı müstelzim olan mukarrerat Büyük Millet Meclisince badettasdik mahallerinde infaz olunur.*" şeklindedir.

Kanun maddesi hakkında okunan ilk takrir; "*İşbu mahakimden sâdır olacak hükümler Büyük Millet Meclisince badettasdik (onaylandıktan sonra) infaz olunur.*"⁹⁰ şeklinde olup, Bolu Milletvekili Nuri Bey tarafından verilmiştir.

Bursa Milletvekili Muhittin Baha Bey kürsüde yaptığı konuşmada tasdik hakkının meclise verildiğini belirttikten sonra meclisin bu karar hakkında başka türlü bir karar verebilme durumunun olup olmadığını, bu durumun tespit edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Baha Bey'in fevkalade bir yetkiyle toplanmış bir meclisin bu konuda yetkisinin olup olmadığını sorması esasen pek uygun düşmemiştir ve mecliste bunun cevabı verilmiştir.

Sekizinci madde hakkında konuşan Çorum Milletvekili Dursun Bey,⁹¹ idam kararının meclisin onayına bırakılmasının doğru olmadığını, mecliste bulunan milletvekillerinin büyük çoğunluğun adliye ve Ceza Kanununun

⁸⁹ age., s. 132.

⁹⁰ age., s. 132.

⁹¹ Öğretmen okulu mezunu olup, birçok dalda öğretmenlik yapmıştır. Sivas Kongresi'nde Çorum delegesi olarak bulunmuştur. Yalvaç soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 261-262.

dışında olduğunu, dolayısıyla kararın Adliye Encümenine bırakılması gerektiği önerisinde bulunmuştur.

Dursun Bey'in bir eğitimci olarak hata yapmaktan ve idam gibi vicdani rahatsızlık yaratacak bir karar vermekten çekindiğini söylemek mümkün olduğu gibi, işi ehline bırakmak anlayışıyla hareket ettiği şeklinde bir yorum yapmaya da elverişlidir.

Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey,⁹² sadece idam kararlarının değil, tüm davaların nihai hükümlerinin Büyük Millet Meclisi'nin tasdikine bırakılmasını istemiştir.

Encümen adına konuşmak üzere kürsüye çıkan Abdulkadir Kemali Bey, hem Muhittin Baha Bey'e cevap vermiş hem de Büyük Millet Meclisi'nin konumunu tarihe bir kez daha not düşmüştür. Kemali Bey'in konuşması şöyle olmuştur. *"Efendim, Meclisin salâhiyeti fevkalâdeyi haiz olmasından dolayı bidayet mahkemelerinden verilen kararı Meclisimiz dilerse affeder, dilerse tasdik eder. Noksan görürse reddeder. Bunun için bu suali varit addetmiyorum. Meclisin salâhiyetini takyit vârit değildir ve Meclisin salâhiyetini tahdide kaadir bir kuvvet göremiyorum. Bu hal vârit olamaz."*⁹³Kemali Bey'in konuşmasından da anlaşılacağı üzere Büyük Millet Meclisi açıldığı andan itibaren millet adına karar veren en yüksek makam olarak kendisini görmüş ve bu yönde çalışmalarını sürdürmüştür.

Malatya Milletvekili Feyzi Efendi, medrese tahsili almış bir müderris olarak verilen cezalar konusunda daha yumuşak olunması yönünde tavsiyede bulunmuştur. Feyzi Efendi, yanlış karar verilmemesini, hatta verilen kararların her şekilde değiştirilerek kabul edilmesini, çünkü idamla ocakların söndüğünü, affedici olunursa ve millet, Büyük Millet Meclisi'ne inanırsa meclise duacı olur demiştir. Bir gün bu sıkıntıların biteceği, saadet ve selametın yükseleceği öngörüsünde bulunan Feyzi Efendi, kararların meclisin tasdikinden geçmesi niyetinde olduğunu belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Tunalı Hilmi Bey'in kanun maddesi hakkında son değerlendirmesi ise meclisin bu işlerle uğraşmaması, Dâhiliye Encümenine bırakması yönünde olmuştur.

Konuşmalar sonrasında Refik Şevket Bey'in; *"...tasdik edilmediği takdirde Meclisçe ittihaz edilecek karara tevfikî muamele olunur"* içerikli teklifi kabul edilmiştir. Bolu Milletvekili Nuri Bey'in; *"İşbu mahakimden sâdir olacak hükümler Büyük Millet Meclisince badettasdik infaz olunur."* ve Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey'in; *"işbu mahakimden sâdir olacak mukarrerat Büyük*

⁹² Hukuk mezunudur. Avukatlık yapmıştır. Mecliste en çok konuşma yapan hatiptir. Erzurum Kongresi'nde Beyazıt delegesi olarak bulunmuştur. Ulaş soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 391-392; Muammer Çelik, *Erzurumlu Hüseyin Avni Ulaş, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Gür ve Demokrat Sesi*, Dergah yayınları, 2017.

⁹³ TBMM ZC., s. 132.

Millet Meclisince badetttasdik mahallerinde infaz olunur.” içerikli takrirleri de kabul edilmiştir.

Sekizinci maddeyle ilgili görüşmeler sonlanmak üzereyken Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey’in verdiği; “*Maddeye (Meclisin münakit olmadığı zamanlarda icra Vekilleri tarafından tasdik olunur.) fıkrasının ilâvesini teklif ederim.*”⁹⁴ hükmünü taşıyan teklifi karşısında Yozgat Milletvekili İsmail Fazıl Paşa;⁹⁵ “...*Büyük Millet Meclisi hem teşriüddir. Hem icraidedir. Bu meclis münakit olmadığı zaman icrailik nerede kalır.*”⁹⁶ diyerek cevap vermiştir. Bursa Milletvekili Şeyh Servet Efendi’nin⁹⁷ verdiği cevap ise Büyük Millet Meclisi’nin hangi şartlarda ve nasıl bir fedakârlıkla çalıştığının delili niteliğinde olmuştur.

Şeyh Servet Efendi; Hilafet makamının esaret altında olduğunu, görevini yapamayan bu makamın bütün vazifesinin meclise, cemaate yüklendiğini, halife kurtulmadıkça meclisin dağılmayacağını, mazeretli olanların gidebileceğini ama diğerlerinin bu vazifeyi sürdürmeye devam edeceğini söylemiş ve meclisin alkış ve tezahüratına mazhar olmuştur.⁹⁸ Bu konuşma sonlanınca oturum başkanı önce Süleyman Sırrı Bey’in teklifini meclisin oylamasına sunmuş ve ret cevabı almıştır. Ardından Hüseyin Avni Bey’in teklifi oylanmış ve bu kabul görmüştür.

Böylece Hıyanet-i Vatanîye Kanununun sekizinci maddesi; “*İşbu kanuna tevfiakan mehakimden sâdır olacak mukarrerat Büyük Millet Meclisince badettasdik mahallerinde infaz olunur.*” ifade biçimiyle kabul edilmiştir.

XVII. KANUNUN KABULÜ VE UYGULAYICISI

Hıyanet-i Vatanîye Kanunu’nun dokuzuncu maddesi; “*İşbu kanun her mahallin idare âmiri tarafından nahıye ve kaza, liva ve vilâyet merkezlerine ve köy heyeti ihtiyariyeleri müctemian celbedilerek ifham ve sureti tebliği mütaazammın heyet-i mezkûre âzalarının imzalarını havi zabıt varakaları tutularak idare meclislerince hıfzedilmekle beraber kavaninin neşir ve ilânı hakkındaki kanuna tevfiakan ayrıca neşir muamelesi dahi yapılacaktır.*” şeklinde olup, hakkında hiçbir tartışma yapılmadan aynen kabul edilmiştir.

Dokuzuncu maddenin tartışılmadan kabul edilmesi sonrasında Celalettin Arif Bey onuncu maddeyi kâtip milletvekiline okutmuştur. “*İşbu kanu-*

⁹⁴ age., s. 133.

⁹⁵ Harbiye mezunudur. Komutanlık ve valilik yapmış, Sivas Kongresi’ne İstanbul temsilcisi olarak katılmıştır. Ali Fuat Çebesoy’un babasıdır. Bk. Çoker, age., s. 969-970.

⁹⁶ TBMM ZC., s. 133; İsmet Türkmen, *İsmail Fazıl Paşa Askeri, Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1856-1921)*, Altınpost Yayınları, 2015.

⁹⁷ Medrese eğitimi almış, memuriyetlerde bulunmuştur. Verdiği vaazlarla halkı Millî Mücadele lehinde aydınlatmaya çalışmıştır. Akdağ soyadını almıştır. Bk. Çoker, age., s. 233-234.

⁹⁸ TBMM ZC., s. 133.

nun icra-yi ahkâmına Adliye ve Dâhiliye Vekilleri memurdur.” hükmünde olan madde hakkında Refik Şevket Bey; “*Onuncu maddenin (. . . . Büyük Millet Meclisi memurdur.) tarzında tadilini...*”⁹⁹ teklif etmiş ve bu kabul edilmiştir. Refik Şevket Bey, bu teklifle meclisin yetki ve otoritesinin her halükârda üstünlüğünü vurgulamıştır. Şevket Bey’den sonraki konuşmacı olan İzmit Milletvekili Hamdi Namık Bey, iftiraya uğrayıp masum olduğu anlaşılan şahısların durumlarını kuvvetlendirecek bir dayanağın olması gerektiğini, bunun için iftira atana on seneden aşağı olmamak üzere ceza verilmesini, çünkü karşı tarafın idamla yargılanmasından dolayı idam sonrasında gelip hakkını savunamayacağını belirtmiştir. Hamdi Bey’in isteği kanuna bu yönde bir ceza maddesinin eklenmesi olmuş, oturum başkanı kendisinden encümünde görüşülmek üzere yazılı bir teklifte bulunmasını istemiştir.

Hıyanet-i Vataniye Kanununun on birinci maddesi; “*İşbu kanun her mahalde neşir ve ilân olunduğu tarihten kırk sekiz saat sonra meriyülicra olacaktır.*” hükmünü içermektedir ve meclis tarafından tartışılmadan kabul görmüştür. Bu onayın gerçekleşmesiyle, oturum başkanı Celalettin Arif Bey, Hıyanet-i Vataniye Kanun teklifinin bütün maddelerini meclisin onayına sunmuş ve kabul edildiğini görünce, kanunun ikinci kez görüşüleceğini ve bunun da bir gün sonra yapılacağını belirterek oturumu sonlandırmıştır.¹⁰⁰

XVIII. KANUNUN İKİNCİ KEZ GÖRÜŞÜLMESİ

Büyük Millet Meclisi’nin 29.04.1920 tarihinde ve Celalettin Arif Bey başkanlığında gerçekleştirilen yedinci toplantısının birinci oturumunda daha önce kabul edilmiş olan Hıyanet-i Vataniye Kanununun ikinci kez müzakeresi yapılmıştır. Görüşmelere ilk olarak birinci maddenin okunması ve meclisin onayına sunulmasıyla başlamıştır. İkinci kez yapılan müzakerelerde yine ilk görüşmelerde verilen takrirler ve kabul edilen maddeler üzerinde eksik ifadeler veya kelimelerin kullanıldığı yerlerde tadilat yapılması hakkında bazı takrirler verilmiştir.¹⁰¹ İlk müzakerede kabul edilen bazı kanun maddelerinin içerdiği hükümler ikinci müzakere sonucunda farklı maddeler olarak ifade edilmiştir. Bu uygulamayla madde sayısı 14’e yükseldiği gibi, bazı maddelerin de yeri değiştirilerek kanuna nihai şekli verilmiştir.

SONUÇ

Çok yönlü bir örgütlenme ve mücadeleyi gerektiren Türk İstiklâl Harbi ve onun en önemli örgütleyicisi olan Büyük Millet Meclisi, halktan büyük

⁹⁹ *age.*, s. 134.

¹⁰⁰ *age.*, s. 134.

¹⁰¹ *age.*, s. 137-142.

oranda taraftar toplamış olsa da bazen kendisine karşı çıkan unsurlarla karşı karşıya kalmıştır. Nasihat ve aydınlatma yoluyla karşı eylemcileri yola getirmeye çalışan Temsil Heyeti ve daha sonra bu görevi üstlenen Büyük Millet Meclisi, bazen de askeri yöntemlerle sorunların üstesinden gelmeye çalışmıştır. Ancak askeri tedbirlerle yapılan bastırma girişimlerinde de hukuki bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Gelecekte birlikte yaşayabilmenin temellerini inşa etmeye çalışan sistemler, gayr-i nizami ve hukuki yollardan çok, sistematik bir yargılama usulüne yönelmeyi tercih etmişlerdir. Olağanüstü koşullarda ortaya çıkan teşekküllerin, varlıklarını sürdürme yolunda olağanüstü koşulların sağladığı imkânlardan sonuna kadar yararlanma ve istismar yolunu seçmeleri durumunda kendi sonlarını hazırladıklarını tarih fazlasıyla göstermiştir. Büyük Millet Meclisi'nin, Türkiye'nin Büyük Millet Meclisi olma yolunda verdiği mücadelenin temel taşlarından birisi olan Hıyanet-i Vataniye Kanunu, bu bağlamda meclisin kendisiyle bir imtihanı olmuştur. Ölüme gönderdiği idam mahkûmunun son sözünü söyleme hakkını dahi bir karara bağlama hassasiyeti taşıyan meclis üyeleri, bir gün görevlerini tamamlayıp çekileceklerinin bilincinde olarak, devletin geleceğinde temel taş olan, adil uygulamalarla milletin gönlünde yer tutabilmenin gayretini göstermişlerdir. Mecliste genel hava; kanunlar, kurumlar, kanunu çıkaranlar, uygulayanlar, yargılananlar hepsi bir gün değişecek, kaldırılacak, ölecek ve her şey yenilenecektir şeklinde olmuştur. Büyük Millet Meclisi'nin kanun görüşmelerinde ortaya koyduğu ortak aklın hedefi, iyi ve mutlu bir gelecek olmuştur. Hedefe açılan kapının altın anahtarı ise adaletle iş görmek, aydınlatmak, nasihat etmek, affetmek ve en nihayetinde savunma hakkı vermek, adil bir yargılamayla mağduriyet yaratmadan ve intikam duygusunun oluşumuna zemin hazırlamadan sorunları çözmektir. Meclis üyelerinin olaylara yaklaşım biçimi bu sorumluluk duygusu etrafında olmuştur.

BMM'de görev yapan milletvekilleri çok farklı meslek gruplarından ve çevreden gelmiş olsalar da aldıkları eğitim, gözlem ve hayat deneyimleriyle yasanın ihtiyaca en iyi cevap verecek şekilde düzenlenmesinde büyük çaba harcamışlardır. Hukukçu vekiller yasaya daha çok teknik açıdan yaklaşırken, öğretmen kökenli mebuslar yazım şekline dikkat çekmiş veya daha şefkatli bir yaklaşım sergilemiştir. Dini eğitim alanların konuşmalarında dini referanslar gözlemlenmektedir. Sonuç itibarıyla milletvekilleri Hıyanet-i Vataniye Kanununu yaparken hassas davranmış olsalar da dönemin aciliyet gerektiren tehlikeli şartları içerisinde olumsuz birtakım hadiselerin yaşanması yine de kaçınılmaz olmuştur.

Hıyanet-i Vataniye Kanunu, iki tarafı keskin bir kılıç gibidir. Meclisin kararlarına karşı gelenlerin ne kadar başlarının üstünde hissedilmişse, bir o

kadar da milletvekillerinin boynuna temas etmeye hazır bir kanun olmuştur.

Büyük Millet Meclisi büyük ümitlerle yasal düzenlemesini yapmış ve daha sonra bu yasayla iş görmek üzere olağan üstü koşullarda görev yapacak olan İstiklâl Mahkemeleriyle uygulamasını gerçekleştirmiştir.

KAYNAKÇA

- Adıvar, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı*, C. II, Cumhuriyet,1998.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.I, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1309.
- Birinci, Ali, *Süleyman Necati Güneri Hatıra Defteri*, Babil Yayınları, İstanbul 2000.
- Bozkurt, Celil, "Milli Mücadele Devrinde Muhittin Baha Pars", *Ankara Üni. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.56, Bahar 2015, ss.11-32.
- Çelik, Muammer, *Erzurumlu Hüseyin Avni Ulaş, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Gür ve Demokrat Sesi*, Dergâh yayınları, 2017.
- Çınar, Fatih, *Mustafa Taki Efendi*, Nasihat Yayınları, 1. Baskı, Malatya 2013.
- Çoker, Fahri, (Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu), *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem*, C. III, TBMM Vakfı Yay., No: 6.
- Demirel, Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, 2007.
- Demirel, Meral, *Tam Bir Muhalif Abdulkadir Kemali Bey*, İstanbul Bilgi Üni. Yayınları, 2006
- Evcin, Erol, "Bolu Livasında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri", *Ankara Üni. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.49, Bahar 2012, ss.75-126.
- Hanoğlu, M. Şükrü, "Tunalı Hilmi Bey'in Devlet Modeli", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in Anısına Armağan Özel Sayı, İstanbul 1984, ss.107-144.
- Kara, Bülent, "Beypazarı isyanına Maruziyetin Ankara Üzerindeki Etkisine Dair Psiko- Patolojik Bir İnceleme", *Asos Journal of Academic Social Science*, Yıl: 6, S.77, Elazığ 2018, ss.292-314.
- Konukçu, Enver, "Sine-i Millette İltica Eden Meclis-i Mebusan-ı Osmanî Reisi Celalettin Arif'in Ankara Yolculuğu" *Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı*, C.X, S.28, Mart 1994, ss.76-87.
- Köstüklü, Nuri, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı/1217, Kaynak Eserler/ 49; Ankara 1990.
- Mumyalmaz, Hatice, "Dr. Adnan Adıvar'da Bilim, Metodoloji ve İlim Zihniyeti" *Tarihin Peşinde Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Sayı:11, Yıl: 2014, ss.127-138.
- Öğütçü, Işık, *Orhan Kemal'in Babası Abdulkadir Kemali Bey'in Anıları*, Everest Yayınları, 2. Baskı, 2009.
- Özüçetin, Yaşar, "Giriş", (Haz), *Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelede Kırşehir*, Kırşehir Valiliği Kültür Hizmetidir, Yayın No: 33, Kırşehir 2009, ss. 1-15.
- Özüçetin, Yaşar, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Dönem Kırşehir Mebusları (1)", (Haz), *Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelede Kırşehir*, Kırşehir Valiliği Kültür Hizmetidir, Yayın No: 33, Kırşehir 2009, ss.109-128.
- Özüçetin, Yaşar ve Dağıstan, H. Mehmet, "Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun Müzakereleri ve Kabulü", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi The Pursuit Of History International Periodical For History And Social Research*, 3/5, 2011, ss. 252-281.

- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (TBMM ZC.), C. I, TBMM Matbaası, 3. Basılış, Ankara 1959.
- Tevetoğlu, Fethi, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, Kültür Bakanlığı Türk Büyükleri Dizisi, 1. Baskı, Ankara, 1986.
- Toker, Yalçın, *Atatürk Muhaliplerinden Portreler*, Toker Yayıncılık, 2011.
- Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, C.VI, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yay., No:1, Ankara 1974.
- Türkmen, İsmet, *İsmail Fazıl Paşa Askeri, Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1856-1921)*, Altınpost Yayınları, 2015.
- Ünsal, Süha, *İkazcı Mehmet Şükrü- Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e*, Dipnot Yayınevi, 2007.

